

JRÜ
eesti keele kateeder

A. Kitzbergi teoste keel
tegelaSte iseloomustamise
vahendina

Diplomitöö

Töö teostaja:
Olga Pints

Tartu
1959

Sissupeatatus.

H. Kitzberg on andnud oma loominguga kaaluna panuse eesti kirjandusse. Kujustades üsnäht 19. sajandi eesti ühelaolu, aga ka mõningast linnalaolu iseloomulikke nähtusi, on kirjanik jäänud truus elutõele. Kurgi kogu Kitzbergi loomingule on iseloomuliku realistliku ja romantiliste elementide läbi põimumine, on tema parimatele teostele iseloomuliku realismi domineerimine.

Kujutades meisterlikult väärnähtusi inimestevahelistes suhetes, ei vii kirjanik ürd ühiskondlike suhete pinnale, vaid suhtub pehdesse elus mis ühiskondlike iseloomuomadustest tingitud nähtusesse. Sellest lähtudes pole Kitzberg kavatsenud näidata oma tegelasi kui klassisundajaid, vaid elutsalt mis inimesi. Et aga Kitzbergi tegelased on elust võetud inimesed, seega realistlikud ja hanead, siis peegeldub neis peale inimese ka paratamatult üldine, st., nende klassile üldiselt omane. Nii väljenduvad tegelastevahelises suhtes kaundelt ka nende sotsiaalsed vahelkorrad.

Mitte rahvatähele probleemide lahendamise pole
 Kitzbergi tugevus küljus, vaid just milpöö ja
 karakterite kujutamine. „Hästitabatud milpöö
 kirjeldus ja rünnakult kirjundatud tegelased
 moodustavad Kitzbergi kirjaputtede pea-
 värtuse,“¹ ütles V. Alton. Autor on selles
 kasutanud meeliskult kätke, mida ta kuudis
 ja nägi, töötades kunstitegustel kohtadel
 Mulgimaal. „Eelise väärtusega ole tulevaile
 kirjandusele võimalus kohtumiseks kogu
 puutuda igalmeelse kirjatöömestega. Tõttud
 tähelepanemise on ta õhtalt kasutanud oma
 kirjanduskirjanduse kujude loomisel.“² Nagu
 märgib B. Lõhe, tuleb „Kitzbergi mõnegi
 teose algusest... otsida just algust, mis oli
 meenus oma majanduskirjanduse jõuuse, täispuhu-
 tud ülbuse ja omanoodi meeldrazi uhkelduse
 jonnakuuse ja paendumakuse poolist.“³

Tänu realistliku meetodi domineerimisele
 Kitzbergi loomingus, on tema teoste keel
 siigavalt rahvapärane ja komekas.

Käesoleva diplomitöö ülesandeks ongi jäl-
 gida A. Kitzbergi teoste keelt keel tegetaste
 ise loomustamise vahendit, st., jälgida,
missegused keele elemendi on kirjanduse kasutanud

¹ V. Alton, August Kitzbergi elu ja kirjanduskirjandus
 tegutses, Keel ja Kirjandus nr. 15, Tartu 1935, lk. 3.

² V. Alton, rüüdatud teos, lk. 9.

³ B. Lõhe, August Kitzberg. Arvustuskirjandus-elulooline
 teos, Tallinn 1926, lk. 7.

oma meeslerena tegelaste loomises. Töö es-
märgus pole anda Kitzburgi keele rga-
vilgust muumust, vaid ära märkida ainult
tähtsamad keeleloostest vahenditest, mida
Kitzburg on kasutanud mõljois või karaa-
kerite loomises. Töö koosneb kahest pea-
tükist.

Esimeses peatükis „Dialektismid tegelaste ieloomus-
tamine vahendina“ radeeldakse, kehvõid ja
misseuguste murrite elemente leides Kitzburgi
tegelaste keeles. Iga murde järel on radeelded,
misseuguste morfoloogiliste, fonetiliste, siintau-
tiliste ja leuskaalsete mjoontega on Kitzburg
rastavut murret tegelaste keeles edasi andnud.

Järgnevas peatükis „Võõrkeelte mõjud tege-
laste keeles“ radeeldakse, misseuguste võõrkeelte
mõjud esnevad Kitzburgi tegelaste keeles ja
kesdas mingi võõrkeelte mõju tegelaste keeles
teda ieloomustab. Peatükis on ära märgitud
ka tähtsamad võõrkeelte mõjust tingitud morfo-
loogilised, fonetilised, siintaukilised ja leuskaal-
sed mjooned, mis esnevad tegelaste keeles.

Peatükis „Vulgarismid ja peforatiivid väljen-
ded tegelaste ieloomustamise vahendina“
jälgtakse, kehvõid ja misseuguse esmärgiga
on Kitzburg kasutanud vulgariisme ja pefora-
tiivseid väljendeid tegelaste keeles.

Peatimis „Arhaismid tegelaste keeles“ vaadeldakse, missugusel määral ja milleni on Kitzburg kasutanud arhaisme oma tegelaste keeles.

Vanasõnade, võrdluste, võnevõimenduste ja teiste fraseoloogiliste väljendite esinemist tegelaste keeles annab ülevaate peatimas „Rahvalaule väljendid tegelaste keeles“.

Missugusel määral on Kitzburg kasutanud peenemat stiili oma tegelaste iseloomustamises, vaadeldakse peatimis „Peenem stiil tegelaste iseloomustamisel rahendena“.

Peatimis „Vanadeaegade keel Kitzburgi teostes“ vaadeldakse vanadeaegade keeli omapärase tegelaste rühma keelt eraldi.

Kuna rahval keel tegelaste keeles on Kitzburgi teostes küllaltki suur osa, siis jälgitakse ka rahval keel tegelaste keelt eraldi peatimis. Missugusel keelisel rahendal on Kitzburg kasutanud rahval kõnekeele edasandmises, vaadeldakse peatimis „Rahval keel tegelaste keeles Kitzburgi teostes“.

Töö lõpus võetakse kokku tähtsamad morfoloogilised, fonetilised, süntaktilised ja leksikaalsed erijooned, mida Kitzburg on oma tegelaste iseloomustamises või miljöo loomises kasutanud.

Töö aluseks on võetud A. Kitzburgi „Valitud teosed“ I (draamad), Tallinn 1955 ja „Valitud teosed“ II (vilajutud), Tallinn 1956.

I. Dialektismid tegelaste iseloomustamisel rahendena.

Kohaliku koloriidi andmiseks on Kitzburg oma loote tegelaste keeles kasutanud rohkesti dialektisme. Enamiku Kitzburgi tegelaste elab ja tegutsseb Mulgimaal, seepärast on nende keeles kasutatud ka mulgi murret, kas üksikuid sõnu või sõnu murdekeelest või siis muredeelt. Väga need mured sõnad tegelaste keeles loovad peamiselt kohaliku koloriidi. Mured keel aga annab peale kohaliku koloriidi ka ilmekuse ja elavuse tegelastele, kes seda räägivad.

Koti talu omanik Ott jutustuses „Murest murtud“ jääb paremini meelde see jutustuse peategelased, kuna tema keel on rahvapäraselt ilmekas ja lopsakas. Koti Ott räägib muredeelt.

„Peeter om kodum otsegu meelt ära, ineb ja uisendab nagu hull laits. ...“ (23, 242)

„Tema ütleb, et te olev temät eilä just uisate takten, olev temä võõra inimeste seavi viiru, ken temät pilganu ja lõmmu laule temä pohta ette laulan.“ (24, 245)

Jutustuses „Saune. Antsu „oma“ hobuse“

räägrind Leena ja Ants murdekeelt.

Kord öösel tõukas teda eit kiinunar-
nurgaga ja küsis: „Ants, mis sul om? Uristed
in: nõõh! tpruuh!” (193, vt E)

„Ka ma magasi? Jah, mia näi unel:
mia sõrdi esende obenege, nagu taevas
tahi sõtta; obene es taha vaasi minna.”
[Ants] (193, vt E)

„... Obene ja vanneer, niinu du seuremp
soov läits täide - anna na sõsara pojale.
Issand es läi mii raue patusege
kohtus...” [Ants] (206, vt E)

Murdekeelt räägib ka vana Põu-Toomas, ralla-
sant.

„Es hooli sugulise niist, es hooli
mia neist!” öhaas seuts. [Põu-Toomas]
(198, vt E)

Draama „Punga Mart ja Uba-Kaarel” tegelased ei räägi murdekeelt. Kohaliku koloreidi loomiseks on kirjutanud kord üheksa murdesõnu nende keelde põlvunud. Näitaks esineb murdesõnu Punga Marti vanema tütre Eeva keeles.

Varem ehk hiljem, üheskord peidi võta

29.
kõnne sadama ja saela langema. (62, 44 I)

Murdekeel lub mõne epoodilisegi tegelase
kmeaas ja meeldejäädvaks. Karjalaps ju-
tustuses „Rahvusliku“ ütleb veel mõned lau-
red, tema nimegi pole teoses nimetatud, need
siiski jääb ta meelde just oma kõne tõttu.

„Per'naine tuleks arda man rõõd.“ (210, 445)

„Jumal om ütsinte karjan, miie
õigati code appi.“ (210, 446)

Jutustuses „Püve Peetri riuwad“ räägib
murdekeelt talusulane Jaan Jalakas. Jaan
on teotumene, ta räägib vähe, need kme-
kalt.

„Massikandja om juha sõvelpüksi“
oli alati tema üllus, mis vähe õigust kui
sellel ütlusel ka oli. (231, 445)

Epoodiline tegelane viljapõrsas ütleb:

„Mia lubari püvesed polloks“
minna.“ (222, 445)

Draamas „Püve talus“ laseb kirjaniin
Jaani rääkida kirjakeelt, armult ühest-
meest muudestõnu leedub tema kõnes. Hüli

seesugiselt on see väga oluline. Kuna näides on aruult tegelaste kõne, siis mõneks murdekeele järjekorral taustamine ühe tegelase kõnes monotooniselt, tema rõhuks lähemad anduma. Pealegi raskendab murdekeelt teatist arusaamist keele, kes murest ei kenne. Kohaliku hõlmi edesandmisel piisab aga ka üksikute rõhudest murdeõrdest.

... Talu oli ootoni alla minemas,
vana Priidu saadeti välja mind pöödnud.
Talu lubati, tuleks tale anti... (314, 245)

Murdekeelt räägivad draamas aruult episoodilised kupeid, sellesel puhul jääb murdekeele efektiivsus püsima ja ta väljendab tegelasi kõnilihtsust külgest. Sellesel kõnilihtsust kupeid draamas „Päve talus“ on Päve Peetri tütarde need kõnilihtsust, kes loovad saada palju raha Peetrilt. Siin on murdekeelt kasutatud ühtlasi ka tegelaste hääletuse näitamisena. Üks sellesel kõnilihtsust on Viraan Ernst, kes on võtnud ka oma isa Märdi kaasa. Ernst on laisk ja saamatu, seepärast peab vana Märt tema asju avara, talu raiegi kauplema. Ernsti suurem meelepahaus aga taustab isa tema juurde uime kogu aeg valusti;

nimetab teda „Ernitsaus“.

Jumalale tenn, mede hoberel is ole isgi
niastegi! Ernits, mis sa uüid ini wante
olid! Küla kottel jäed magame... [Märt] (277, 242)

Täi! Kogemede... [Ernst] (277, 205)

Esä! Kaupleme neid sõsard, kes teuhant
ruubelt saave... [Ernst] (277, 242)

Murret räägivad ka küla pläralärr-luud
vana Muret ja Kadri, kes tegutsesid ainult
kausaamise hussides. Need on nüüdse küla
„diplomaadid“, kes vastavalt loodetavale tasule
teustavad ja loottavad meeluputte. Nende
olemise noomikust väljendab hästi murde-
kel.

... kes kast juttu tohts min vana-
inimese päile aia, kes sede tohts ükelk!
Sõs kefuge mul keel sehu ära, ku nis
medägi ole ütelne! Is ole! Es täi!... [Märt]
(292, 242)

Küllät sai minu vanamene jaos,
palrus patuel vapa! [Kadri] (297, 242)

Jutustuses „Veli Henn“ ei räägi tegelased
murret, kohaliku holorüdi loovad ühaund
isloomused ja murderõnad. Dialektne esineb

-12-
vana Nõuni jaagu kõnes, samuti ka tema
naise Reede kõnes.

Vana Jaagu raatas teda päris nalju-
rõõmuga ja parastas: „Oled sa, latsake,
külbalt tressi söönud, niisid sööme su enne.”
[Kala uulits] (309, Vt 5)

„Nah! ära herdutavad päris,” ütles
ta ümber pöördudes ja terohet vastu võttes.
[Reet] (250, Vt 5)

„Hennu vefis” väigib murdekeelt epistoodi-
lone kuupa - ühe kooleporri ema, kes on kõrge
ja nüüelde suure tugeva naine. Selle tegelase
koonistlusest annab hästi edasi murdekeel.

„Ka ta sü laits om, ku sa lumi
ära tappa lased? ... Ka sa järvad messa,
ku min laits ära tapets võ vt gatses
liivras? ...” (343, Vt 5)

„Paede ku ma võta siit ahjuroobi
ja lase sul sellege, “kõltsatas vohane
naine ja tampris jalga vastu mead. (343, Vt 5)

Kohalike uulitide annavad ilusad murde-
sõnad jutustuses „Kobakust” ja selle drama-
tiseeringus. Jutustuses esinevad dialoogid
meel isa keeles. Ta jutustab profaali talusajast

elust ja uskamustest minevikus.

"... neile lõigati kiia cha karaskas
allus proleas, pidod sellega leppima, kes
see nurtseda tohtis!..." (106, vt 5)

"... Udai toodi sisse, nõllati ja jäi
näti,..." (107, vt 5)

"... ühepea olid kõne kohad vöa ja artskut
täis,..." (107, vt 5)

Draamas "Kobakunt" esineb dialektiline
vanaema ja teiste Tammare pere lüemete
kõnes.

Nad on unjad, et ühte tõsarat viitus.
Lubas peusti! [vanaema] (329, vt 5)

Õpi, õpi, latsaal, mis sa sõneled! -

[Tammare peremees]
(326, vt 5)

dsäl on püis see pääl õlgede
all. [Margus] (327, vt 5)

Näin, mina pelgan! [Mari] (328, vt 5)

Murdekuult esineb draamas "Korjasõit"
arnult lauludes, mida laulavad kõrtsmiku
tütar Liis ja tema perega koos Metsküla ning
noormees. See lisab noomikast olusorde ja
sobib hästi draama üldise fantaasia
laadiga. Näide Liis laulust:

Nee lõnnasausa, nee om
nüll no peris hesnarotsku,
need mede küla pori, nee om
sirge nagu piitsau! [Lüsi] (468, 042)

Heurtault antud eesoodeline tegelane on
 varja-juu draamas „Nuttud talu“. Ta on
 laisavõrre ja tõgib vastu võttes, mis tal
 teha vastanuse. Juu nalfakas ponnaus
 pääneb mõjule etki murdekeele kaudu.
 Noorperemehe juuluse sõbratskele sõnadelt
 vastab ta tõhusalt.

Mia 's praxi täiempe pasunt manu
 rötma. (645, 042)

Mis mia anna laadale lää, ku uht
 es ole. (648, 042)

Nagu loodud nähtest selgub, on Kitzberg
 ulatuskaalt kasutanud mulgi murret loomade
 koloriidi saamisest ja tegelaste iseloomus-
 tamisest. Mulgi murde edasandmisest
 tegelaste kõnes on kirjania kasutanud
 nii mulgi murde sõnu kui ka morfoloogilisi,
 fonetilisi ja tähtsustilisi erisusi.

Mulgi murde sõnadest esinevad sage-
 damini järgmised: laits (373, 042), sõas (329, 042),

tare (314, 04 I), esä (324, 04 I); ikma (23, 04 I), sada-
ma (62, 04 I), heidetama (230, 04 I), naukama (501, 04 I);
man (210, 04 I), manne (649, 04 I).

Harvemini esinevad sõnad, nagu udsi (107, 04 I),
kiku (108, 04 I), rõõm (276, 04 I), artsu (107, 04 I),
jööru (313, 04 I), küam (389, 04 I), jööbtama (482, 04 I).

Morfoloogilisest eripoolt noome-
alal võib märksa lõputa mitmuse nimeta-
ra tähistamist; näiteks: sõnelpüksi, matti-
kandja, sausa, potsi, rohkse, pütsu.

Partitiivis järgneb l, n, r-ile t-lõpp: tuhant,
neubelt, paunt.

Illatiivis esineb se-lõpu asemel s-lõpp:

„... mia sõdi esunde obesege, nagu
taevas tahi sõtta;... (193, 04 I)

„... Issand ei läe minu vaise patusege
kohtus...“ (203, 04 I)

Inessiivis on n-lõpp: kodun, karjan.

Translatiivis lõpp ks on muutunud s-ks,
näiteks: jaos, vigatus.

Eripoolt verbi alal paistab vana
lõputa da-infinitiivi tähistamine dama-,
sema-tüüpi sõnades: aia, massa.

ned-kesusõna on ne- ja re-kufulone: pilganu,

itelen, tahten, laulan.

use-olevuse lõpuna esineb s: lööväs, tapets.

Imperfekt on enamasti i-lõne: sõldi, tahi, näi. Kuid ainsuse 3. pöördes võib i olla ka kadunud, näiteks: lohts.

Kaudne kõneviis on ret-lõpuline: olevet.
Ehkusvõrd pöördub: e ole, es ole.

Fonetilisest eripoolsest konsonantismist alalt võib märkida ht muutumist tt-ks: kottel. Samuti on i järgneks ks, ps muutunud ts-ks, näiteks: laits. Palatalisatsioonist on tingitud i teavmine konsonandi ette: läits, näin.

Vokalismi alal on täiustumiseks eripoolne Kitzbergi muig: nunnit kõnelevate tegelaste sules järgnekside a, ä muutumine e-ks: esende, obesege, patusege, ütsinte, magame, saave, täempe, olevet.

Leidub näited ka järgnekside a, ä redit muutumist (alates 3. silbest): pillistenn, nunnistenn.

Astmerahelduse puhul esole vokaalid tavaliselt mäheldunud, näiteks: (es) piaki.

Esineb vokaalharmoonia: femä, seuä,
uüä, uüllät.

Leidub näited vokaalide kaost: naksi, pername.

Süntaakelise eripõhjana omade sõnadega
tähtend ei kongruereri oma põhivõnaga:

„... oleval tema võõra inimeste suu-
rünnu, ...” [Kotl. Ott] (24, vt II)

Peale mulgi nende esueb Lotzbergi
Lepelaste uelles veel saartenurmet ja lääne-
nurmet.

Saartenurmet räägib Saaremaa Priidu
jutustuses „Piive Peetri rünnak” ja draamas
„Piive talus”. Priidu on üllil juba ammu
oma kodukohast Saaremaalt lahunenud,
kuul kodukoha murrenne on ta hästi sär-
litanud. Antud puhulgi ilboonustab murde-
keel tegelast päritolult.

Saaremaa Priidu on vana töömees, kes
tööd atades on palju röögi rännanud
ja palju näinud. Ta on jõudsa, kuul elu-
tara ja hea mõnu. Priidu keel on
rahvaltselt lojasaas, täis röömeest kõne-
käände ja rannasõnu. See huortav keel
oleus aga palju kaotanud oma omapära-
susest, keel ta räägib usijalt. Vana
Priidu aga räägib saartenurmet, mis üldse
mulgi murde taustal mõjub efenttiivelt
oma teravalt esnevale joontega ja löstak
seega Saaremaa Priidu keel reljeefelt esle.

Täna oma keelele on Prüdi eredam ja
meeldejädvam keegi kui ükski teine keelene.

Saaremaa Prüdi oleks aga ütelnud: „Kõige
lastne midagi, see on nõnnas meeste mood.“ (243, vt 3)

„Seal soaremoal ei kerra muud
kui kadana- ja männipuu...“ (246, vt 4)

... Ma naaran seda, et tüdrenud
trakuud ahju ümber huntsusse, nagu
põlduanaad tuisu ajal odranabra ala. (250, vt 5)

Üled sa mo suust ilmasigist vale sõna
leidand? (252, vt 5)

Sa oled muu ra tubli mees, jaen, sool
on muu tubaneist ja raha ka. (254, vt 5)

Ma ütle, kui sa lubad, vana Peetrile:
Pane tüdar jalana jaenle, see paneb
sulle sularaha renni peale. (261, vt 5)

Kui te's korikase väest äi lärste, kus
ajand kotti ja udeund suu pealt kondi
nenda kut ma ütlesi? (308, vt 5)

... Tubakas saand otse, ep sae
lupsundki prõne tehja. — (250, vt 5)

Saartemurde edasandamiselas Prüdi sõnes
on Lötzbürg kasutanud saartemurde sõnu,
morfoloogilis, foneetilis ja süntaktilis

fooni, mis on omased saartemurdele.

Saartemurde sõnadest esineb Prüder
kelles sagedamini sõna rend: renni.

Morfoloogilistest eripooltest noomeis
alal võib märksa järgmist.

Arnsuse osastavas on aasta-, raamat-tüüpi
sõnades t asemel d, näiteks: kopkadlud.
Illatiivis puudub gemmatsoon käs-tüüpi
sõnades: käde.

Verbalaskest eripooltest paisteb selm,
et da-infinitiv sõnadest legema, nägema
on fehja, nähja.

und-eeskõne on nd- lõpuline: kuuund,
leisund, ajund, seund, jääund.

Pöördelõpus sageli puuduvad, näit.: (ma)ütle,
ütlesi, neta.

Foneetilisest eripooltest võib konso-
nantisme alal märksa konsonantühendi
puudumist sõna algul: rööst, raavistöö.
Labiaalvokaali kõrvil on v kadunud: sui,
pää.

La konsonandi järel labiaalvokaali es
on v kadunud: tali, tarost (tarvis).

Tegojanusmes esineb bi:

Ma misdu - pool-armuleva sööbja.

majas, viies ratas vanas all! (300, H I)

ei asemel esneb ep, nul, sul asemel mool,
sool, meie (gen.) asemel mette.

Vokaalsvaretest erijoontest on tiips-
lõemad pikaale vokaalede diftongistumise
nähtus: moa, jaen, soar.

Esneb ka ssekaas püundumist, näiteks: lestand.

Süntaaktlistest erijoontest parstab ilmselt
sõna mette esinemine sõltava lause lõpul:

Näh, nende uut sa ise'p teavad
mette? (252, H I)

Saaremaa Priide keeles on edas antud
tiipslised saaremurde jooned.

Läänemurvet välgib koolvanem jutustuses „Hennu velli“. Koolvanem on üsna omapärane kuigi. Ta on aeglaselt loomuga, peab end tervest targemaks, sest ta on surjust sisse rännanud. Rahvas nimetab koolvanemat Külmapapras tema talu niine järgi. Külmapapa jutustab alati ühtlasi ja samu putte oma elust. Oma puttude üle naerab ta ise kõige rohuem ja tema

naeruminegi on leestonoodi keel tervet rõõmustel, kumelt hoiab ta oma suu lahts sel ajal, kui terved naeravad. Kilmayapa on pärt Surjust, ta väigib oma kodukohta „kangel“ murraut, nagu ütles Kitzbey. Koolivane- me läänemurdeline keel on tõesti teravalt erinev teiste lejelaste keelest, kes väigivad mulgi murret või kirjaneelt. Nii illoo- mustab murdeline ka Kilmayapa puhul lejelast pärtolult, kuid lisab talle ka Rme- kuse ja konkreetset, mis on vajalik enne- tunud karakteri loomiseks.

„Nõnne palgu kus niina arjast
aru saan, oo jorss terve ütalt maha
tõukand?“ (375, Vt II)

„... Noh, tulid teised juba välgast mäija
lapsiga ja uletasid cie, et „rõõmu leym-
ja „häält leyma“ teie keeles üas ja
seesama oo.“ - (376, Vt II)

„Mamona tõi peedersolla ka ühes,
uletas papa siis iga aasta ja kvas ule-
tuseks juurde: „Vaadake, ega need peeder-
sollid prõle süügi jänuas, need oo muidu
rupi maoks.“ (379, Vt II)

„Vaadake, va kaapsaunist oli rna
õigus üll...“ (380, Vt II)

„... See ta konutas alati esimõrtsus
aehu dāres ja alati oli teekärgataga
pahandust laktipääsnuet ja vilja-
uhela kallale läinud hobuste päret....”
(381, 142)

Läänemurde omapära annab Kitzberg
Külmepapa keeles edes peamiselt morfo-
loogiliste ja fonetiliste erijoonte kaudu.

Morfoloogilistest erijoontest paistab
silma a-lõpulise motiivi osatähtsust, näht.:
peederilla, ja nd-lõpulise mid-keskõne:
tõukand. See mid-keskõne on laus-
tähelepanu, esineb ta kirjakuuldes sageli,
näht.: laktipääsnuet hobune.

Fonetilise erijoonena esineb ahpu
asemel aehu. Lühine esimene silbivokaal
on muutunud pikaks: kaapsaunne.
Astmevahelduse puhul pole vokaalid
tavaliselt madaldunud: jääus.
Kuid leidub nähted ka madaldunud vo-
kaalidest: maoks.

Läänemurde täiendavaks joone Külmepapa keeles on hi > he, näht.: viljaunhela.
pole asemel esineb põle.

II. Väärkeelte mõjud tegelaste keeles.

Kitzbergi tegelaste keeles leidub saksa, vene, läti, ladina ja prantsuse keele segemist. Väärkeelte mõju tegelase keeles avaliselt kriipsutab alla mõnagi olulist tegelast.

Eriti raskelt kujutab Kitzberg keele kaudu sellist omal ajal levinud nähtust nagu kadakasauslus. Teatavasti oli saksa keel Baltimaail ajajagamiskalena taotseks kuni 1893. aastani, mil seoses administratiivsete reformidega kehtestati ametiasutustes vene keel.

Kadakasausa keelt rääkivad eesti väimevõdandlased, kohik, lõunised, kellele oli omaaegse sausaapärase järeleahvimine ja peenetsennine. Harimatus ja puuduliku keeleosause tõttu sai niisuguste eestlaste saksa keelest moonutatud ja verder segu mõlema keele elementidest. Kitzberg on kadakasauslusest kõrdusalt oma teostes näeru-väärstunud. Ta ütleb kadakasauslaste kohta, et need on „eestlased, kellel saksa oskused puuduvad.“¹ Kitzberg maalib terve rea kadakasauslast tegelasi, kelle näeru-väärtsuse alla-kriipsutamiseks ta annab tõetruult edasi

¹ A. Kitzberg, Valitud teosed II, Tallinn 1956, lk. 289.

ka nende vga se sausa keele, mis jodi tema
harmatute taustajate meelest väga peen olema.

Kadevasausa keelt räägivad tavaliselt jõu-
vate talupidajate lastest muusutanud tü-
red, kes paar talve on linnas õmbleskoolis
käinud. Need õmbleskooli nometas maarahvas
„kergema elu koolideks“, sest sellise kooli
lõpetanud talutütar muutus tavaliselt preslaks,
kes põlgas talutööd ja triigis „sausti“ selts-
konda. Tõelist haridust õmbleskoolid ei võt-
nud anda, nad rääkisid vaid inimese terve
suhtumise Lõõse.

Kisandi kelli-sest „harmatud“ talutütrest teeb
Kotzberg juube draamas „Punga Mart ja Uba-
-Kaarel“. Mardes hellitatud ja koolitatud
noorem tütar Maale ei taha teha talutööd.
Ta unistab abieluminekst ronnas ja tema meelest
peene vallakuijutajaga, kes vill lõpmis osutub
petiseas. Maale hoolitseb väga oma välismuse
est, et igati sarnaneda „saustega“. Tema
kõnes kohtame muusutatud sausa keelseid
sõnu.

... Eeva ei teagi, et mina salamatti
kõstrisemandale ardest seakutsu viisin,
et hästi palju „streichisid“ peale peab õmblesma.
Emand lubas veel oma raha eest etlast ka
osta, päris südiatlast ja „besatzid“ peale

paana... ja hästi prua "schlepega",
nagu linnapreestridel, - uus ma siis lähen!...
(9, vt I)

Uusnõud moonutatud sausa keele sõnu leidub
ka teiste luterlike ja harimatuks luterlike kõnes.
Telliul juhul aga on need sõnad olnud üldiselt
taastuul rahva hulgas egi selloomustas vas-
tavat luterlast münzöl juhul negatiivselt. See
annab rasd edasi iseloomuliku üldisele keele-
taastuule.

Nü esneb isa kõnes jutustuses "Lobshunt"
seoses kohtukorraldusega barbarism landriht.

"... korteri- (kasarmu-) hooned ja täp-
väre hobustetallid olid ehitada ja ülal
pidada, ... palu vallauschte, uhelkonna
ja landrihti kohtumestile mausta..." (105, vt II)

jutustuses "Kätup Öha ja tema õnneloo"
esneb barbarism kongepra keeles.

"... Teie sõber ja handvärn Peter
Pritsol, kongepp." (149, vt II)

Lühidalt, mõne klauusi joonega, viisandab
Kottberg jutustuses "Pära patsaga preestri" rea
uadeuasaustest keprind. Need on "alussausad",

kes piinavad unustada oma eesti päritolu ja
tahavad sarnaneda kõiges sakslaslike. „... kui
alvsaustad lõuna tulevad, või need siis teiste
hulgas ära tunneb,“¹ märgib Kitzberg.

Proua palvigi peeti räägib eesti keelt saksa-
päraselt, nagu ei oskaks ta seda keelt üldgi
rääkida. Et ta aga sakslane polegi, seda
tõendab kõige paremini tema võrane saksa
keel.

Ma tahtsin siis in anda, aga tema
ühtes: „Wuth! Was nahmen Sie.“ (276, Vt 5)

„Saksus“ teeninud kaupmehepoega räägib
saksuse kadakasuse keelt.

Proua nimelt ühisma, kesdes mul
lõunas „gefällt“ ja kas ma ei hanna ka
pruuti välja „wählma“. (275, Vt 5)

Alvsauste keelest veel ühte:

Prouad-peetrid ütlesid: „Ah wie scheen.!“
(274, Vt 5)

Jutustuses „Velt Henn“ aga on Kitzberg
andnud oma parimad kadakasuste üfied
madam Mure ja Iniss-Mariheni näol.

¹ A. Kitzberg, vüdatud teos, lk. 273.

Madam Mure ja Knies-Marücheni puhul aval-
dub Litzbergi suur karakterseerimisoskus,
mis on kindel masustud asjad ühtedes rone-
kaimakas lesti kirjanduse üldse.

Nõuud Jaagu pere on sattunud omu kodas-
sausastunud sugulase, mõisa sadamehe emar-
da madam Mure mõju alla. Nad on lasknud
omu tütre Marie „kergele elu kooli“ panna,
et teda „sausas“ koolitada. Kus Marie
kooli lõpetab, ongi temast saanud Marüchen,
peen muustud prele, kes peab end väga
harrutuks, kesd kelle haridus sestab vaid
võltsas sausa keele puustamisest. Tal pole
võimused huvitsid, tema mõtted keerlevad
vaid ballide ja peente kawalver'ide ümber.
Küsimusele, miks ta räägib lesti keelt „saus-
keelt“, vastab Marüchen, et lesti keeles „et saa
kõik nii kergeti ära ütelda.“ (234, 145)
Tema vanemitel aga ei tule lesti keeles sõna-
dest prundus!

„Bitte,“ ütles Marüchen. „Astuge asti,
seal on toole, ja võtke ennast natuke
erhoolida.“ (231, 145)

„Herr Lehepuu, üks väga peenine
kawaliir, - herr Birkenbaum, mine
Freundoni Bräutlogam, - herr Lissa, mine

Tänzer, kui Veretnis ball alg,..." (292, 045)

"Futis, herra Kaasa, daamed lasevad
anult juures illes steasdas, kus balli
peale lähevad." (293, 045)

"Herr, herra Kaasa!" lõi Mariihen
ja läis näot rõõms püüas. (293, 045)

Madam Mure keel on aga ette lülitamatu,
see on niivõrd vesker segu eesti ja saksa keelest,
et piisaks ka ainult keelest, et tema olemine
naeruväimetaamine oleks täiesti. Madam on
ju mõne sadamehe naine, lähedal tõelstele
"saustele" ja seepärast peab ta kas või natuke
välja, et olla ise "saus". Tiibagi on tal täis
igasugust urbe-urabe, mida madam on
näinud "sauste" toas ja mida ta peeneas
peab. Madam Mure tunneb end talumatri-
dest kõrgemal olevat, oma harimuse kaudu
ta peab sausa keele "sauste" taha. Ka
sellest madam Mure ainult "saustega".

"Herr Perpentskel," hüüdis madam
Mure. "Kas teie ka kuulite, misda
Nachtigallid schlagrad?..." (302, 045)

"... kuna itlesin, lähene Nõuus
rahvast besuchma, seal on täna frische
Fische." (302, 045)

"Ja, ja, see on sehr gut, kus härrad
rauchend, siis Stüeck es stecki," kätis
 madam Mure. (308, vt 5)

"See on Nõuue rahvale auus, kes meist
 ka suurem rahvas omal Besuchsga
beehet ja kõrgemast tasetest inimesed
 kätivad..." (346, vt 5)

"Mis tui kõne vermischte," sõnitas
 madam Mure rahle. (346, vt 5)

"Mis tui sellega tahate behaupten?"
 (347, vt 5)

Draamas "Kõrgesõit" laulb Kitzberg jõuua
 ja ennustäis vallavaimeu Romani kitaridel
 rgaühel iitelder ainult ühe lause, kuid see
 lause avab uue tegelaste olemuse. Nimelt
 räägivad Romani Lütred Amalre, Eulalre ja
 Natalie kaduavasaue keelt. Tiidreante
 peened unued ja nende keel ongs antred ja
 heil tegelaste armast, kuid tabavus iseloo-
 mustamisvahendoes.

Amalre. Aber papa-pa!

Eulalie. Was machst du!

Natalie. Lass nu sein! (517, vt 5)

Tiitarde kaude saame ettekuftuse ka
 isest uue tõusueest, kes on Lütred "saustas"

vaaditud, et siis ise ka uude sõtte tähtsam olla.

Uuendatud sausa keelt räägib ka opman Tiedemann draamas „Sonne neuue ja kottu“. Ta lüpsitub häraste ümber, tahab uude meeldida oma sausa keele rääkimise ja uude targemate talupoegadele. Harimuse tõttu aga räägib opman sausa keelt väga valesalt.

Herr ohomeister, herr ohomeister,
Immel und Herde! Kes see võrk ühild
muu hästi lähed. Ich hett so'ne
Hangst! (527, 04E)

Kadavasaustaste keele omapära, selle uuendatud vorme on Litzberg osanud hästi edasi anda.

Morfoloogiasalastest uuendustest on tiiv-
pilisemast sausa sõnatiividele eesti väände-
ja pöördelõppude loamine.

Näited eesti keele väändelõppude loamisest:

nominatiivis: besatzrd, Nachtigallrd, Müearst;

genitiivis: Freundens;

ressiivis: Vereonis;

kombinatiivis: schlepega, Besuchiga.

Samuti on teoloogilise eesti keele pöördelõppude

Channine saussauelsetele sõnatiividele, näit.:

olevan 3. pöördus: gefallt, bekeh,
rauchvrad.

olevan 2. pöördus: vermeschote.

Lesdub näitid ka tegusõna käändeliste vormide
tunnuste liitmisest saussauelsetele sõnatiividele;
näit.:

ma - tegusõna: besuchma, wählma;

da - tegusõna: erhoolda, steuuida,
behaupstida.

Litzberg on andnud edasi ka uedaka-
saas keele fonetilsed muudatused, näit.:

maken pro machen, steuuda pro stechen,
machest pro machet, nü pro nur, ohmest
pro hofmest, scheen pro schön.

Saussauelset fraase lesdub rohkesti sauss-
muulsete tegelaste kõnes, aga ka sushaste kõnes,
kes räägivad eesti keelt.

Draamas „Kitsip Õha“ kasutab saussauel-
set fraase uhke lõnakaupmees Zila, keda
talurahvas nimetab kaupmehe-saasaas.

Is gehandelt, olgu! Tõiste Toomaga
ma ei lugu. (122, VI)

Pika patšga prestl (futustuus „Pika patšga prestl“) kõnes leedul samuti saksa keelsest fraasist.

Prestli leedul noored kaigasloomad
„zum Hirschen schön“ olevat... (278, vti)

Saksa keelse fraasidets esia nuseleugi
läbi ka Katus-Mariichen ja madam Muree
futustuus „Veli Hirschen“.

„Bitte, setzen Sie,“ ütles Mariichen
ja paadus meele mütet. (279, vti)

„Er macht ja nur Spaß!“ vastas
madam Muree. (303, vti)

Fraase jollub ka noorhänne Perpentikel,
peen ja kõne saustlane.

„Ein Verrückter!“ ütles saus,
tampis jalgu tahedaks ja ueratas
tasumätsaaga säärsked. (308, vti)

„Das ist eine Lahnarrwachtel,“
vastas noorhänne väimistelt. (309, vti)

Draamas „Kojasört“ vastab ajamijantse
Kägu lühisale talumehel^{algus} tarmult sausa uelis,
soovides kinnast lahte saade.

Bitte, mein Herr, Sie wünschen?

Kann nichts verstehen! (482, VI I)

Ulahavittlane ilmuvich draamas. Nõutud
talu" nimetab end uhvalt stud. per. jassi-
kuus ja taotseb omi võnes saamakselised freer,
et demonstreerida omi teadmisi ja raskest
üleolekut.

Pole midagi kõrgemate: Gleich und
gleich gesellt sich gern. (671, VI I)

Eraldi matlemist väärts sauskate
estsi uel. Ka selles leides palju moonutusi,
mis on tingitud puudulikest keeleoskusest.

Moontatud estsi uelt väärts mõsahäna
jutustuses, Piire Petri riivad.

"Suu toob tehaat rubla?" hüüdis
härra heamalega. (241, VI II)

"Slab siis Kusti ja ära mineb
riivestega tülli, "maantse ta... (242, VI II)

Kadavastans poma patsge praksi (jutus-
tuses, Poma patsge praksi) väärts moonutatud
estsi uelt, nagu ei oskaks ta teha uelt
õigesti riivada, matades tege sauskasi.

ja uus ema lõunale paluma tuli,
 ületas peetli, et tema siin söömata
 võtus elada, ja ütles: „Mina armastan
 väge maad elama.“ (278, vt II)

Noorherra Püpenthael „Veli Hinnus“
 pole vaevas võtnud lehti keelt selgeks õppida.

Saus ütles vanale perenaisele:
 „Pannuge minu enne üks glass vett!“
 (313, vt II)

Huortas uugu on seltsa advokaat „Hinnus
 velt“. See kõne saustlane reab nomaadi
 lõtsameelset talupoegi, pressib nendelt
 raha välja ja lõpuks saadab nad raud-
 rone abita tagasi. Saus advokaadi käs-
 tunine on veener tõend talupoegade õiguse-
 tusest feodaalses ühiskonnas. Ilmsel kart-
 netunnust lugemiseks ka advokaadi keel.

„Naud üksme mausel riis ublei,
 ütles tema ja vaatas raha poole. (336, vt II)

„Sina doh ei motsta. Mina
üksme, kas kõne see lugu on
laimeadus?“ (337, vt II)

„Mina on see asi läbi vaatanud
 ja motitud, ja kui teie tahab see

asi ette võtta, siis on raja üas
sada rubla esse maasma. " (399, vt 5)

Moonaütatud eesti keelt räägib ka mõrva-
prova draamas „Sine uueue ja võitu“.

„Gut, gut! Meine uueid menema,
armes momee! (531, vt 1)

Sauslaste eesti keelt on Lotzberg idasi
andnud morfoloogiliste, fonetiliste ja sün-
taaktiliste eriposte kaudu.

Morfoloogilistest eripostest parastab
silma ainsuse 3. pööride järjekorral taval-
tamine 1. ja 2. pööride asemel, näit.:

(mina) on, (sina) loob, (teie) elab,
mineb, tahab.

1. pööride asemel on kasutatud ka ma-
tegevusorme: (mina) uuisma.

Fonetilistest küljest iseloomustab
sauslaste eesti keelt o tavutamise ö
asemel, kuna saasa keeles häälte ö puudub,
näit.:

noed, mõistma, mõeldud, võtta.

Süntaaks alal on hüüpilisemaus eriposte

täisobjekt; kasutamine asobjekt; asemel,
näht.:

"... kui tere tahab see asi ette võtta,..."

(358, 145)

Alates 1893. aastast toimus ameti-
asutustes asjaajamine vene keeles. See aval-
das mõju eestlastest ametnikkonna kee-
tevaldusele. Kuna Kritzbergi tegevlust hul-
gas on ametnikke venekeelsete asjaajajateks,
siis on ta tähtselt edasi andnud ka
venele keeletarvituse.

Draamas „Pange Mart ja Uks-Kaarel“
esineb venekeelset peistat, kelle keel on segu
vene- ja eestikeelsetest sõnadest. Et om-
sust rõhutada ametnikkuse tõetunnet, kasu-
tab ta rohkesti sõnu riigikeelest.

Et ole kodu? Hom mõnel viisi,
ouužnokuhtu viisi. Kolm tulat
rubi vaja maista, kolm tulat rubi. (68, 145)

Koolivanem Külmepeaga tutvustuses „Henna-
velli“ osutab ka mõne sõna vene keelele, kuna
tal on olnud kunagi kokkupuudet venelaste-
ga, vangivalvuritega, kelle tee läks koma
kodukohast Lufjes mööda.

„Mina näitan: „Todis“ tam teelajes?“
(380, Vt II)

„Tema teeb salame, naerul näo
ja ütleb moole: „Gushhi, gushhi?“
(380, Vt II)

Ersti on Kitzberg naeruvärstanud vene-
keelset vallaüritajat „Hennu velfes“. Valla-
üritaja keel on segu vene ja eesti keele
sõnadest, mis iseloomustab teda kui vene
keele osanuga edurajat. Kõigi ametialaste
sõnade puhul kasutab ta venekeelseid sõ-
nade asemel venekeelsed sõnu.

„Mis siis muud! Andke Saalo
sõnu, nii-ja niisugune palašenie,
need ja need dovosalehtroed... Ma
üritan pavestard välja, tuleval
nädalal võtame asja ette.“ (394, Vt II)

„Siis peate juba mõne prosjaknoi
või tšastnoi proverennoi juurde
monema ja üllele dovverennosti andma.“
(394, Vt II)

Ja ürgadniku keeles draamas „Kaune
pühal“ esineb venekeelsed sõnu.

„Tere! Kõige roost! Sloi! Seaduse
kõnel, või ma võtan määga!...“ (428, Vt II)

Rafoonsülem draamas, "Neetud talu" on ennustlõis ja üliagar, need piiratud mõtte-
sya ametna. Tal on kombees taotstada
syel sõna rot.

No jae, rot, mõte. Mõte ongi pea-
asi. Instinat! Mure, rafoonsülemate
juures, rot ongi peassi instinat. Kui
seda ei ole, siis -. Nüüd te peate
juba ütlema, rot, nüüd ma teid
lahti ei lase. (656, vt I)

Ka veneaalsed fraasid on tege-
laste kõnes.

Pristas draamas „Pungu Mart ja Uks-Kaart“
alustab kõnelt kõigepealt vene keeles, et
näidata, et tegemist on riigiametnõuga.

Эграбембыяме. Боу хоюрун? А?

Но-руееме зяеме? (67, vt I)

Бом какез Тегз, контракт

Гендрине талу Гендерине! Тпроегаине!
(69, vt I)

Komissari kohta, kes tuleb valdavalitsust
revideerima („kõik seadus“), on äeldud:

Enne kui te lävest nõue astute,

istles ta põlgaalt: Heinukoos ümbruse!
(353, 44₂)

Hein Kaasani kõnes esineb ühinevad
võimalused fraase, mida ta on ümbruseel
sõjaväeteenistuses olnud.

Veli eha vallavanem Hein ilmus oma
ümbritseva teenistusest kaastoodud alam-
shirtsu ümbruse, kandes: „Emukoos
fabrikatsioon!“ ja tegi postiga utinest.
(359, 44₂)

Poolkatalaani ümbr. „Nõutud talus“ millele
end ümbr. hõlmas mõnest ja eritab oma
vähese teadmistega.

Me laulame ümbr. seda laulu:
Tuue caapo mees uga Dygenu! (626 44₂)

Läti keele mõju avaldub uum
Beersongi kõnes. Beersong on läti päritolu.
See on valjamees, kes alati piinab teisi lõbus-
tade. Kitzberg on sehtunud temasse hea-
tahtliku huumoriga. Kitzberg Beersong on
mõrva uum ja valdab sausa keelt, ei lase
tema kõnes ümbr. seusa keele sõnu, sellega
eroneb ta täiesti teistest mõrsateenijatest.

- kadakatest. Beerwngi pole omale sadole
 ees lõpetamine ega saasa keelega peenutsemise.
 Ta raigib eesti ja lüti keelt segamisi. Et koma
 segaale koostisest suurendada, on Kitzberg
 pannud ta mulgi murret rääkima. Beerwng
 on liht ja liht rahvamees, elurõõmus ja
 heitahtlik. Tema kõnne on rahvapärane, mulgi
 murre ja muredesegane liht keel segamisi.

Peenutsemist Beerwng ei salli, seepärast ei salli
 ta ka madam Mure kadakasuskust.

Kitzberg on väga meelga vastandunud Beer-
 wngi ja madam Mure, mõlemad on küll
 mõratalendjad, kuid oma olemuselt täiesti vas-
 tandod. Kitzberg laseb need alati koos esi-
 neda, et nende kõnne ja kõne olemuse erinevust
 efektiivselt esle tuua. Madam Mure klutseva
 ja peenutseva kõne kõnne on Beerwngi rahva-
 pärselt lopsakas ja komeks keel eesti nau-
 dotav.

"Mes sa dee uud lorisa," rääkis
 Beerwng madam Mure kõnnevalle vaheli.

"Mis ta uud lorisa," ütles (307, vt 2)
 Beerwng. "See om pu rug rääts. - Pane
uud prüpe pä ä nah," panna ta
 nulle paberossi. (308, vt 2)

"Shelöwe?" ütles Beerwng. "See
see om pane maapeli iimber, sis

om abredu - loorev. " (308, vt 5)

Siis kadus ta läbi kitsaräava marja-
aia ja karpus seal: „Hona otsi ka,
mona otr ka puhmast, kus vana
jaan utants sal. Leek! Siin om, siin
om, ma lõvvä kah,“ karpus ta ja tuli
siis oma varem ärapeidetud pudeliga
tagasi. (311, vt 5)

„Heedä nurd esi, nõnda ku sa iui
vana Joakes keedä. Lis juha om ege
äär küll.“ (312, vt 5)

Beerwag küsis kohe: „Kas sa nu ka
juha lää, et Nõuni rahvas vii oma
tudora saan keeli sekapustot
rööman?“ (319, vt 5)

„Kust ta nurd temä ka jälle
om siin saane,“ pööras ta enese
siis madam Mure poole. (345, vt 5)

„Tule või kenagi nurd, iui temä
om kah süa. Kius ta menu juha
om süa, mis ta temä sii veel om
raja?“ (345, vt 5)

Beerwagi keeles leidub sellised mulgi-
murde elemendid, nagu 1. pöörde lõpu
puudumine: (ma) otsi, lõvvä.

Teme keeles esineb ka vokaalharmoniaid,

näit. : temä , lövva , pä'ä.

uud-uisasõna on nu-uufalsne, näit. : saane.
 Uimasus mule mõne sõnu leitud Beersangi
 keeles : puhonast (311, V45).

Murdesegase läti keele sõnadest esineb
 Beersangi keeles sagedamini järgmised: deu (307, V45),
 un (311, V45), (põhja)kuung (320, V45).

Läti keele mõnel ütleb Beersangi ka puke asemel
pu'a, pähe asemel pä'ä, raja asemel rajas (vt. mjak.
 Et läti keeles i juhtub, siis taotab Beer-
 sang i asemel u-d, näit. : uud, tudru.

Läti keeleid fraase esineb lätlane
 kõnes jutustades „Ritsep Öku j. tem innelooi
 ja draames, Ritsep Öku“. Lätlane, keel-
 und Öku rünnas saamsest, on tulnud tem
 poole raha laenuks.

„Labrauar,“ teretas lätlane. (150, V45)

„Mina ta'a natuus uonuu saama,
 ma loe arize seest, et teme om
 uuld palpe ra'a. Mene om ra'a
 raja. Ma uuele, kus teme lätlan
 tu oblaats un veta gaunpus
 ra'a velgu.“ (150, V45)

Sliut, gauž sliut, kus ta Shuu
 ei om marja... Ar drevon! (154, V45)

Kitzbug on kasutanud oma tegelaste
iseloostumiseks veel fraase ladina ja
prantsuse keelest.

Ladinakeelseid fraase leidub muna Bern-
hardi kõnes jutustuses „Meimeu“.

„Integer vtae,
Scelerisque purus,
Non eget Mauris
Jaculis, neque arcu,
Nec venenatis,
Gravida sagittis,
Fusce, pharetra!“ (60, vt II)

Ka ühiselane jutustuses „Oleks tüdruk
rattad all“ kasutab ladinakeelseid fraase
oma kõnes.

„Mene jumal, preli Pääsua,
kommiitsoone, või kuudes teid kõrge
paremini nimetada, „õhkas tüdruk...“
(441, vt II)

Ajakirjania Hiikafoni kõnes draamas
„Kaurts“ leidub ladinakeelse fraasi.

Pecunia primum est, virtus
post nummos: Esimalt rikkus, varan-
duse järel väärtus! - (609, vt I)

Nimetatud tegelaste puhul väljendavad

võõrkeelsed fraasid nende võõrkeelte osamist ja harkust. Bernhard, üliõpiklane ja Liinapõu on Kitzburgi positiivsed tegelased.

Prantsusekeelsed fraasid leidub rüus ja peenutseva eradiproua kõnes draamas "Enne kuue ja kotte".

Vesi! Allkõreri! Mon Dieu! Kas saad siis rüna sugugi esole? (534, 445)

Kagu toodud näiteist selgub, etineb võõrkeelte sugemest Kitzburgi tegelaste keeles kahes suuremas tegelaskühmas, eritas, eestlaste keeles, kes räägivad võõrkeelt, ja teiseus, muulaste keeles, kes tarvitavad eesti keelt. Eestlaste hulka, kes tarvitavad võõrkeelt, kuuluvad kadakasaukslased ja venestunud eestlased. Muulased, kes tarvitavad eesti keelt, on saaklased, venelased ja lütlased.

Võõrkeelt, eesti keele keelt tarvitavate eestlaste keelele on iseloomuliku eesti käände- ja pöördelõppude loomine võõrkeelsetele sõnatüvedele ning võõrkeelsed fraasid.

Saaklaste, venelaste ja lütlaste eesti keelele on peale rohke fraaside vastavast keelest iseloomulikuks ka ulatuskaud morfoloogilised ja foneetilised keonutused.

III. Vulgarismid ja peforatiivsed väljendid tegelaste iseloomustamise vahendina.

Vulgarisme ja peforatiivseid väljendeid on tegelaste kõnes kasutatud kahel eesmärgil:

1) üsnuud vulgarismid ja peforatiivsed väljendid tegelaste kõnes annavad lüüa tõetruu üllamiljö,

2) vulgarismide ja peforatiivide rohkus näitab tegelaste keeles aga iseloomustab neid vastavalt.

Üsnuud vulgarismid ja peforatiivsed väljendid tegelaste keeles annavad edasi rahva kõnekeelele omast lopsakust ja tugevalt emotsionaalset väljendusviisi. Sellisel juhul ei iseloomusta vulgarismide kasutamine tegelast eriti halvasti ülljest, sest rahva kõnekeelele on üldiselt omane mõnevõrra labane väljendusviis. Lihtsad ja harsunud ülladnimesed ei võigi osata kultuuriselt väljenduda. Seega loovad üsnuud vulgarismid ja peforatiivsed väljendid tegelaste keeles tõetruu üllamiljö.

Vulgarisme ja peforatiive leidub Koti: Oti kõnes pühustuse "Kurest murtud".

"Niisugune lõka veel minu maja ja varandust ei päri!" (15. vt 2)

Jutustuses „Lobahunt” ja selle dramatiseerimises
leidub samuti üsna suured rahvaarudele omased
vulgarismid, jutustuses isa kõne ja draamas
Tammara pere liikmete kõned.

„Perimehel oli õigus kobe läbi
lobida. ” [Isa] (106, vt II)

See - Lobahundi-loori! [Margus] (159, vt I)
Välja ussu katuse alt, ussiseeme! (163, vt I)
[Tammara peremehes]

Vulgarismid ja pejoratiivsed väljendused
leidub rätsep Õhu mees jutustuses „Rätsep
Õhu ja tema õnneloo” ja draamas „Rätsep Õhu”.
Õhu on lühike ja harimatu mees nagu teisedki
kübaratimehed.

„Kuula kuradit, ” urises Õhu ja
hakkas jälle õmblema. „Läh, nü pressand
tulle, komarigu!” (132, vt II)

„Võta hobune, uargame peale ja
laseme. ” (132, vt II)

„Tont!” ütles ta järsult. (138, vt II)
No kuripatt, missee Mart, miks ta's
ei ole! - (119, vt II)

Ka noor taluperemehe Tõrste Tooma tütar
Marie kõne leiab vulgarismid ja pejoratiive,
kuna ta on talutüdruk ja harimatu.

Õige mees, kellele minna mausau,
 ei tulegi mulle korda, ta häbeneb nii-
 suguse pardajafatega ühe ree peal
 istuda. (121, vt 5)

Taluselase jaan Jalaka (draamas, Piire
 talus⁶) väljendusviis on samuti rahvapärastelt
 lootsakas.

No siis oleksin ma sõelpruus valmis!
 Ega's tema, varukas, seda omast peast^(261, vt 6)
 ei ole välja arvanud, seda on ta
 rüna teiste tagemate käest kuulnud. (282, vt 5)

Karmantse! Kuidas sa tohud vesi
 chotaniseid kõhelda mõne maa peale! (315, vt 5)

Ha teiste Piire talu elanike kõnes leitud
 vulgarisme.

„Lõge, see on ju minu kuu pärast,
 et ma sind pärast ei peta.“ [Peeter] (237, vt 5)

„Ah mõne,“ ütles Miina, „kui oled
 ka loll. Kust see kordlane peab tule-
 ma?“ (248, vt 5)

Vaata, kuidas ta kolu tööd
 teeb! [Priidu] (262, vt 5)

Jutustikus „Veli Henn“ leitud rünnakud vul-
 garisme ja pejoratiiv Henn Kaasiku ja kogu

Beuswigi kõnes.

"Halt, karva!" ütles ta.. Selle
räivus viskusest ma püüdsin välja."

"Jööbik inna on." [Henn] (313, Vt 5) [Henn] (318, Vt 5)

"Ja seants on see kuni kõrgem
seks ja peensust inimest, seants
lameurants ja tüdrukupettaja,"
vastab Beuswig kühna rahuga. (316, Vt 5)

Koolivanem Lülmapapa "Henna velpes"
ütleb ka vahel mõne üsõbedama sõna.

"Iptüis, vana vana raube!" (380, Vt 5)

Draama "Tõulke pöörtus" tegelastest leiab
vulgarisme ja peforatiivse võtje rahvus jaan,
kelle kirjeldus loomus vajab kergema emotsio-
naalse tooniga väljendust.

See kõrend, millel vere aasul püü
soontes voolab... (203, Vt 1)

Süis mõngu ka kõne puruus, ja
võtan uurat lerd, mend ja kõne
seda rämpsu. (225, Vt 1)

Kahel võrk ka süüa, kuid väljendusvõrk
vulgarism või peforatiiv tegelase kõnes iseloomus-
tada

teda negatiivselt. Nii iseloomustab ühe
 preforatiiv talumats ennatlaie ajavirjanduse
 Käs ^{kuulu tema} ülesolevat suhtumist lootsasse talumehesse.

Üsane see jäme talumats siit
 välja! (481, vt 2)

Bulgarismide ja preforatiivide väljendote
 rõhuus ühne tegelase kõnes väljendab vastava
 tegelase varmses madalust, tema looress ja
 karmust.

Ilmekaus väheas üllust, üetvõrd hästi võt
 tegelase keel iseloomustada tema varmses
 palet, on külamurru Puuga Mart ja tema
 keel draamas „Puuga Mart ja Uba-Kaarel“.

Puuga Marti keel on Ritzberg loonud must-
 -valge pruntsiibol. Ta on vastandatud vä-
 dendi positiivsetele tegelastele, kes peavad pro-
 pagandima varssuse-ideed. Seepärast on
 Puuga Mart kõrgi pahede ühvarstus: ta jook,
 on piiratud mõistusega ja pötapäine ning jõhkur
 ja halastametu terve intumete vastu. Inimese
 väärtuse üvöödupuunas on Puuga Martil raha.
 Kel raha pole, see pole tema meelst ke mi-
 mene. Puuga Mart on õvli Moga Marti
 algurru. Marti pole mudegi intumuse, kuid
 ta peab end parema ja targema kõrgst

teistest, sest tal on raha. Punga Märdi
põharnik ja labasust väljendab meelvalt tema
keel, mis ühtselt vulgariismidest ja peforatiividest.

Näru! Mis sa lageded siin, välja
hassi nambriest ja võta mu hobune
lahti! (13, v4i)

Ah, sa laotad veel lõuget? (13, v4i)

Mis sa lorad, pois? (15, v4i)

Bo loru. Piip sul on, ja viina
järele siilitad. Nume! (23, v4i)

Muudugi, mis huutugusest
mõdevanusest sa paremat oadeta
on? (25, v4i)

Ja seda ma ütlen sulle: kurat,
mis sa oma seiu lahti leed, ma
sulle... (26, v4i)

Suu pea ja ära tule mind
õpetama! (44, v4i)

See fulisel seene, kõrtsmaul,
ei oleud kolme sadaagi rubla
Tutsele ande, veel vähem kolme
tuhandet. See on vale. (70, v4i)

Rahavõime laostavad mõju inimesele on
näidatud ka Mogens Märdi kuulsas dreames
„Kauka jermal“. Mogens Märd on meister-
laulu karantiseeritud kuuls. Rahavõime

tapab temas kõne inimesele, see on otse hulla meelse kirj. Mõgi Märt lasub nagu paine viibarahval, kellelt ta pigistab väga viimased koprad. Märt ahvatab ka koduseid, omi peret. Ja suunab kõne endi esiruumi, sest seal on raha. Mõgi Märdol pole vähemaks kaastunnet ega halsust üegi oma perekonnaliikmete vastu. Nendestegi suhtub ta loorelt, tema põhuv kõne on solvav.

Mis sõna siis albid, ega me sõnu viibalisi ole! (387, VI)

Et neile kuuridele ka - keppu otsa kasvavad ei ole! (397, VI)

No siis vasi mu silmist! Ja - korista ennast Räätsalt! (407, VI)

No mina wuige ka jooksu lori ajama ei haaka. (410, VI)

Varas! Röövel! Tiedruk anna kätte! (425, VI)

Näljane mimesetüüa! (426, VI)

Punga Märdi ja Mõgi Märdi kõnes on kirjandus kasutanud täiesti kunstamata viisid. Kui V. Alto nägib, et Mõgi Märdi „keel on talupojaltault mahlakas, kurd ka põhuv“¹, siis Punga Märdi keele kohta

¹ V. Alto, viidatud kos, lk. 24.

uuhke täpselt sama.

Vulgarsime ja peforetivisest väljendest leidub küllaltki palju ka sausklast noortehärra kõnes memuaaris „Apardus“. See võrk ja luge sausklast rõõmab inimese võõralt läbi, alles siis hakkab tulema põhjust mõistma.

„Pea laavad, muuri nad müntakse
Nüüd sa maasid rubla trahvi valla-
laeka.“ (471, V 2)

„Kuid sa enesemais ei ütleb,
kurba?“ (471, V 2)

Memuaaride noorus „Ühe vana „Lüüdetalaja“ noorpõlve mälestused“ loob Koltzberg põhjara mõrsahärra mehe (ketkendas „Kuidas isa lomsas“), kes jätab mulde oma labase väljendusi riisi poolust. Tema kõnes on ohtalt vulgarsime ja peforetivise.

Liga, kontrus, vanakas! Tä ei
jaidavat mitte mätkema, et „Rõhja
härna“ oma tõetõdruku nüstugusele
Laatre kaabaukle mehele paneb!...

Kasigu välja ja mõtelge järel! (500, V 2)

Nagu loodud näiteid selgub, annavad

uusimad vulgarismid ja peforatiivsed väljendid tegelaste kõnes edasi rahva kõneveele omastada, arstavad luua uübanolpöö.

Vulgarismide ja peforatiivide rühmas üsini-
miste tegelaste kõnes aga väljendab peale
veele rahvaslaamuse ka tegelase jõhkarsust ja
labasust.

IV. Arhaismid tegelaste keeles.

Kotzebuegi tegelaste keeles leidub ka
arhaisme. Arhaisme on kirjandus kasutanud
ajaloolise koloriidi saamiseks. Nad annavad
edasi arhaistse mõtlo. Arhaismide rühmas
on iseloomuliku eriti ajalooliselt pitustusele
„Mormu“, mille tegelase formid 14. sajandil.
„Mormu“ tegelaste kõnes leidub rohkesti ar-
haistse sõnu. Need on muud Bernhardi
kõnes:

„Ja ei pruugi mind karta, ma
olen siin ja jään sinu laulu kuulata.
tama.“ (55, Vt II)

Saameb esineda arhaistse sõnu mitmete
vanema Vene keeles seoses uskumustega.

" Ma tänan jumalast selle eest, et mulle ei ole peale pandud praegisel töövoodel palju vaeva, vaid et Toone mind karmesti kutsus. " (63, vt II)

" Ma kahetse, et mulle osaks ei antud Turise pulmas sõjaväelase surra ... " (64, vt II)

Ka Maame kasusa Karki keeles leides arhailisi sõnu.

" Kuhu sinu isa läheb, seal on Taara temale ja annu aseme valmistanud, ... " (65, vt II)

Jutustuses, "Lõbuhent" räägib isa pojale eest rahva minevusest, mälestusi oma elust, seepärast on tema keeles ka rohkesti arhailise.

" Isäranis ei võinud need, need terve kees mõneme muutsi abel soendoks muutsi, midagi oma isetuse heaks leha ... " (100, vt II)

" Kuult suur kõlga välti välti, pead ja peenem peedi pandi veel isäranis teadele hulka. " (105, vt II)

" ... sest mis meil siis muud käsi lugeda ja veenda oli, kui oma

vanuramant. " (105, Vt 5)

" Triinu oli tulorohkelt saanud ja
ailtole ... ruskaga nämm lõõnud,
nii et sellel veri ninast pursanud. " (113, Vt 5)

" ... isa opmanni palume ei julgenud
minna; noh, siis tegi mina seda. " (115, Vt 5)

" Mitmes reas seised rebe all kolbitud
woodus. " (115, Vt 5)

Uusimad arhaisme leplaste keeles leidub ka
Kitzburg mees lootes, mis kirjeldavad tema
naasajate viia elu-ole. Need sõnad aga au-
lust 13. sajandi lõpu kirjandele ja vedon
arhaismed vast tänapäeva kirjandele seot-
kohalt.

Selles arhaisme leidub näiteks Päve Petri
keeles jutustuses "Päve Petri viivad".

"Noh, Jaan-pöeg, 'ütles Petter,
"nüüd oled sa mu poeg, ja kolmpäes
läheme uhtumaja gruude ja laste
nõõriramantuse maha kirjutades." (337, Vt 5)

Ka, Ueli Hennu leplaste keeles esineb
uusimad vananenud sõnu. Hennu jutustab:

"Õmblesmamaste kodud aga on
alioos, pea rgas mejas. " (289, Vt 5)

Jutustuses „Rästep Öhu ja tema õnneloo“ kasutab mõningaid arhailisi sõnu lühtud rahvamees rahvamees kare. Ta räägib kirikuõpetaja jutlustamislaos ja üllas kasutab ka kiriku-
keelele omaseid vananenud sõnu.

„Aga kelle sarnaselt lühend
neeldumised tema kõnal arvata?-(145, 145)

„... ja need ei pea teie juurest
teps enam lühtama.“ (145, 145)

Draamas „Lõue kuu ja kottu“ on ajaloo-
lise uuloridid seamisega kasutatud rikkumised
arhailisi sõnu lühelise keeles.

„Kuna ei armasta ennast oma
vasmunde, koduste asjade hulka seada!“

Kas sa volakui peal ei ole? [Mõrsaproua] (534, 145)

Horraline olen! Peremamsel oli
lahue, lubas mind ka lõunautnandule,
siis... [Maie] (545, 145)

Kuna tema eas, võin sulle ütelda,
olen juba vana jäägermeister!-[Fabian]
(552, 145)

Peale arhailiste sõnade on Litzberg kasu-
tanud arhailise olustiku edasandmises ka
rahvalaule, mida esineb mitu rohkesti draa-
males

"Lobahunt" ja "Enne kuuu ja uorte" masti-
stseendis. Katkendeid rahvalauludest on kasu-
tatud ka motodeus pühustusel. Muust mentid
ja "Maimu". Väikeas rahvalaul karustet,
mis on motodeus peatisele "Maimu" ajaloobes
pühustusel "Maimu".

Emake, emake,
jätid mee maha, marja suure,
uiv kõrvu kirbu kõrgu,
läve alla liätsa laiu.

Rohkest on kasutatud ka rahvalaule tegelaste
uues. Väikeas laulab "pühustusel, Maimu"
peatisele Maimu rahvalaule.

Laula, laula, suurene,
lugu, lugu uelleuene,
uölgu, marja meeleuene,
kutse, südameuene! jms. (57, 445)

"Öö prau! Öö prau!

Laisk, laisk!

Too piits, too piits!

Tsähk, tsähk, tsähk!

Plaks, plaks!

Öö prau! jms. (58, 445)

See draames „Lobalunt“, mille tegevus toimub
19. sajandi algul või veelgi varem, loidub tegelas-
te kõnes rahvalaule ja ^{lõppu} Märtaus lausub vana-
ema „hundiõunu“:

Meesd katke oma vere sees,
oh, issand jumal, abimeis!
Oh, Peeter, püha sulane,
pahl korrad kale'eie,
hurdad ümber rõnga'eie,
küünad küttesse vaputa! (330, 142)

Tiina lausub metsatöel rästase peletamiseks
„õunu“:

Tulla-holla, polle-palle!
Sarapuumkirja, kaurpuumkirja,
kanarbikumkaru, kulumakar,
mäekar, männikar,
suure soo saasadele,
paemuru prouadele,
kulu kuldane emanda,-
kna minu käest ei pääse! (334, 142)

Margus ütleb Tiinat piinides:

Paneas noole nõttemale,
võrgu kinni vöttemare... (337, 142)

Tiina vastab:

Noid ei ole noolel nõtstav
ega võrgul kinnivõtlev! (337, 142)

Draamas „Õnneliku ja kottu“, mille tegelased
sõlmusid 18. aastaja lõpul, esineb samuti
tegelaste võnes rahvalaule. Näiteks ürdid
Mere laulus taga oma õnneliku lapsepõlve

Oh mu endist elu,
kallist kasupõlvkonda,
mu ma kallis kasvanev,
mari maasta tõusneva,
angervana üles ajava!
Kasvatav mu kanev aia,
juttu putke puu võlts!
Ei mind täidand ei del liius,
ei mind täidand taadit liius,
hella vellel remmildada! (574, 141)

Nii arhailiste sõnade kui ka rahvalaulude
kesutamine mõnevõrra arhailises lootes muudab
elavaks ja taputavaks siindmised kaugest
mõnevõrrast.

V. Rahvalikud väljendid tegelaste keeles.

Et edasi anda tegelaste uelle rahvalikkust, on Kitzberg nende kõnes korduvalt kasutanud ka vanasõnu, kõneviande ja teisi fraseoloogilisi väljendusi ning võrdlusi.

Vanasõnu kasutab Kitzberg tegelaste kõnes selles, et selloomustada lihtsate inimeste elutarnust. Väljenduvad ju vanasõnades rahva rahued tähelepanekundust ja loodusest, paljude põlvkondade tarmused, - töötav rahva sõnaseadus eluks.

Vanasõnu leidub Marmu karmu Kasari kõnes ajaloolises peitustuses „Marmu“.

„Saol tõidab saas, udul hunt,
ei võt pulge olla, et luuspad ei tule.“
(47, 146)

Vanasõnade leidumise poolust paistab selma vanaema draamas „Lobahunt“. See esidee on omi juua elu poosul palju näinud ja meelde jätunud. Ta elab vanade traditsioonide järgi. Vanaema elutarnust väljendub ka vanasõnades.

Ära tee, projaue: sissi kargab
kaegele, Laurits lendab lauale. (326, 146)

Ega - aeg paneb rga haava peale
kohtu! (360, vt I)

Ka Rätsep Õhu (jutustuses, Rätsep Õhu ja tema õnneloo "ja draamas, Rätsep Õhu") on elutark mees, kurg: ta on alles noor. Oma elukutse tõttu on Õhu palju kord rännanud, mitmesugused inimesi näinud ja mõndagi õppunud. Tema tähelepanekud elust ja inimestest väljendavad hästi vanasõnu, mida ta ühel või teisel puhul tarvitab.

Igal ajal omu aeg. (117, vt I)
Õhu leiab jõe vana tala. (123, vt I)
Ja vapad juba sulgi, kui lood alles
oasa peal on! (156, vt I)

"Üled sa kongspepp, jää omu
liistude juurde." (149, vt II)

"Hm, "ures Õhu leed mööda
üksi astudes." Kõla ei ole oma isa
ja ema, kes lahke on." (151, vt II)

Rätsep Õhu õpipoiss Hato vastab Õhule, kes teda tööle suunab, olenevalt vanasõnaga:

Ega's töö jänes et ole, et ta eest
ära jookseb, ega mihene püü ega leu...
(112, vt I)

Rahvus taluomana Tõrste Toomes on aage-
 nud äärmisjades. Tema taruust sel alal ja ette-
 vaatlisust väljendab Toome lemonsõnana:

Üks rubla pihus on parem kui
viimne katusel. - (127, 145)

Elutaruuse poolist paistab vana vana
 Saaremaa Priidu puhustus „Piie Petri
 riikad“ ja selle draamatilisus. Saaremaa
 Priidu on suurel maal lööd otsides palju
 rännanud ja palju tähele pannud. Priidu
 taruus on vana loomise elutaruus. Tema
 taotatud vanasõnad väljendavad ka sõjasa-
 sed vahkordi inimeste vahel.

„Rahaga teha see vanakuradi,
ku sarved pähe.“ (123, 145)

Ei võt ignoreer teade ühted,
mühuse tüüja pisiuse uros all
vähed oo. (154, 145)

Kiriku võõrmindele Ott draamas „Põla-
 -Petri testament“ on rahvaahne nagu tesse-
 ni Petri reguleerid, kuid om ameti täht-
 puuab ta näda õiglasena ja tagasihoidlikuna.
 Oti vagatsemist väljendab vanasõna, millega

ta teisi paranduse pärast uisklemist sugulasi
manitseb.

Parem kui kapsad rahuga, kui
nuumharg rõhaga. (33, 44i)

Uusmees vanasõnu leides ka futuristuse
„Veli Henn“ tegelaste kõnes. Näitas vana
Nõuni perenaine Peet väljendab oma paha-
melt vennaste kaasaute üle vanasõnaga.

„See on teiste inimeste kõn-
andmise peale tehtud, kes muu
es sõbrad on, aga tagasihajja kõri
maha võtavad.“ (345, 44e)

Ersti palju vanasõnu tarvitab aga
vana teinud Juhar draamas „Enne uue
ja uustu“. Juhari elutarv on ammen-
damatu, tal on rga elunähtuse jaoks vanasõnu
varus. Juhari tarvitatud vanasõnad
väljendavad nii üldinimlikke kui ka
sotsiaalseid nähtusi.

Seni vader, kui vatska, seni
sõber, kui sõira. (536, 44i)

Es lähe varas ihe naeri pärast
aeda. (536, 44i)

Igaku oma poole, see sarvest
selja poole, Ants. Kuu põrsast
paadust, pea kotsi see lahti.

Vask vaese vara, tona kehva veld,
muutais riiva orja õnn. (538, Vti)

Muudu maa: pea juudjale,
Saba saajale, usupais keetjale,
te unustate selle hoopis ära, kelle
läbi te ta saite. (542, Vti)

Ka teiste keemete kõnes lerdub raskem.
Näiteks ütleb Mats:

Mõtleme ka: mis kõhus, see
kõrvale, mis ratsas, see varjul,
ja - nü see lugu läks. (535, Vti)

Kõrbergi tegelaste eelele on iseloomuliku
ka kõnekäändude rikkus. Kõnekäänd on
pärilikud või ka retoorilised hüüatused, mis
on kujunenud traditsiooniks. Nende omase pilt-
liku väljendusviisi tõttu on kõnekäänd
väga iseloomuliku rahva kõneelele. Sellega
väljendab ka kõnekäändude rikkus tegelaste
kõnes nende keele rahvalikkust; seda, et
nad on pärit rahva hulgast.

Rätsep Öhu mees (jutustuses, Rätsep

Õhu ja tema õnneloo "ja selle dramatiseerimis" leitud rohkesti kõnekäände. Õhule on ildele omane peitlik väljendusviis.

Nüüd tee või tõrva, looti saada
si ole. (122, Vt I)

"Si, ega sellega tuld taga si ole."
(132, Vt II)

"Oh, tere teie säärest hobust,
mu neie. " (161, Vt II)

Ka "Piire talu" tegelastele on omane kõne-
käändude kasutamise kõnes.

On ka seda õnne nagu tõrva
täna, saab kohe lahute nerdeude
seltsi, ... [Kosilane Andres Ahvenas] (259, Vt I)

Kui some vana isa juba midagi
ütleb, siis uue tona sõna peale,
nagu uue sarve peale. [Piire Peder]
(263, Vt I)

Kas mul siis ei pea olema
mure peas ja muhe otsas! [Jaen
Jalakes] (286, Vt I)

Ma muide - pool-armuleva
sööbrja majas, viies katas vanuri
all! [Saaremaa Priide] (300, Vt I)

Ilmestas kõnekäänd lerdub Põla-Peetri de
Mareti kõnes draamas „Põla-Peetri testament“.
Maret ütles rõõmuünder Oti vagatsumise kohta:

See vagadus ei meenu midagi. Sellel
ei peta ta kooragi ahju tagant
välja, veel vähem mõne käest punast
uopukat. (33, vt 2)

Julane Ants „Veli Hennus“, keda on me-
loomustatud uus uupukat poissi, vastab
küsimusele: kuidas käsi käib? väimuka kõne-
kääruga.

„Käib käinest sisse ja tseet
välja – ärge pange pahaks. Si
oli suurt uudist midagi.“ (32, vt 2)

Julane Mats draames „Tuult pöörises“
väljendub rahvapärastelt, taustades kõnekään-
de.

Põne, ei sörmegi ei näe sulle
pista. (32, vt 2)

Mogis Märdi uel „Lauas pumalas“
on peale põhkruu ka talupojalt mah-
lakas, see tähendab, rahvalik. Timalysi on
omane illoomustada nähtust või oluorda
piltlikult.

Ja kui sina teistriisi tahad klamm
hakkata, on sul peenske peos! (390, 441)

No mis sa's nüüd jälle piirad
nagu kass palava puidu ümber,
kui sa suud lahti ei tee? (433, 442)

Kõnekäände taotab ka vana talusteenija
Anu.

Küll mõne osamehe vana Märdi
aga vabale ajale, et ta võt ise
paluma tuleb. (383, 441)

Draamas „Laurits“ esineb kõnekäände
agent Kiiislangu kõnes, kuhu Kiiislangu
on pärit luterliku kulgast.

Ja siis jätsite oma naha turule,
mis? (574, 441)

Pealt madala, kudes teised rüüad
on, ja ise - näljakäppa meda,
sellist on mul hõnu täis. (574, 442)

Kalle kõnekäändude leidub Kitzbergi
rahvalaule tegelaste keeles ka teisi fraano-
loogilisi väljendeid. Fraanoloozilise väljend
on pisut sõnariikend, mis on märksa
asult teravikuna. Talle on omad need

piltlikkus, Romaans ja emotsionaalsus. Emotsionaalsusele tugineb ka fraseoloogiliste väljendite stilistiline väärtus, nad muudetakse uude värskemaks. Fraseoloogilised väljendid võimaldavad nüansseerida öeldut satüri ja huumori varjundega.

Frasedoloogilisi väljendeid esineb romaanselt isa kõnes jutustuses „Libahunt“.

„ Ühel päeval aga jutustas Mari minule relja vana all väga imelikku loo... ” (182, Vt II)

„ Kõrva näud said ära näutatud... ” (115, Vt II)

„ Tema iseloom oli juuba niisugune: mis ta tegi, tegi ta ohu ja hõnguga... ” (117, Vt II)

„ Ma võtsin jalad relja ja läksin mõrva. ” (117, Vt II)

Draamas „Libahunt“ esineb fraseoloogilisi väljendeid Tammeru pereväise kõnes.

„ Siis vallatu, kas ei ole käest ära! ” (326, Vt I)

Ka ritup õhu keeles leidub fraseoloogiat,

et rõhutada tema uuele rahvapärasmuut (jutustuses „Ritsep õha ja tema õnneloo” ja selle dramaatilisevõtte).

Mona ei tea midagi, mona ei saa enam maast ega rannast aru. (135, Vt 2)

„Et jumaluse, ei mona tohi,“ õhkas Õha. „Kus sulle häbi ots, kui ma jaksan nina saaga; kõra nästavad näpuga mu peale.“ - (155, Vt 2)

Punga Mardi uuele rahvalikult väljendatud samuti fraseoloogilised väljendid (draamas „Punga Mart ja Uks-Kaarel”).

Küll ta tagasi tuleb, kui tal veri ahjus on, küll ta tagasi tuleb. (157, Vt 2)

Fraseoloogiat leidub ka Jaan Jalase sõnes jutustuses „Piire Peetri riik”.

„Idea võid sa ütelda. Ja ära sa ilmsa täis pehu,“ komistas Jaan. (133, Vt 2)

Draamas „Piire talus” esineb fraseoloogilisi väljendeid Piire Peetri keeles.

Mona on õnne ei muina. (133, Vt 2)

Niud ta ei tea hulluas ega targas!
(311, 045)

Fransoloogilisi väljendusi leidub ka draamas
"Tuulte pöörmes" tegelaste Jaagu, Kaarli ja
Leena kõnes.

... ma muulen ühte ja teist, mis
müllada ei taha. [Jaak] (180, 045)
jah, vennane, see on algade
pärandus ja mitte luusse ja
lõhasse kasvatatud. [Jaak] (201, 045)
Vend lõpetab kooli ja loodab
siis oma jalele saada. [Kaarel] (184, 045)
Isa puhus mul kõvad täis ja
pea otsas virjuas. [Kaarel] (185, 045)
Räägi seida lihtjans. [Leena]
(192, 045)

Draamas "Kauka jumal" muundatud
fransoloogilised väljendused rahvapärases van
teenija Hau kõne.

Või ma ei näe, kuidas ta
olmad teie järele käivad? (382, 045)
Teie eest, perenaine, teie eest
lähemas eas võt tulest ja neest
läbi. (383, 045)

Kitzbergi rahvalike tegelaste uues leedul
naualmuelt ka võrdlus.

Näiteks esineb võrdlus Tiina kõnes
draamas „Libahunt“.

Tuimestes loete enesest, aga olete
hullumad kui viskjad loomad! (352, 145)

Lulche jaanus illoomustab Tiinat pelt-
lone võrdlusega:

Tiidrua ju kui luleside. (354, 145)

Vanaema kõnes leedul võrdlus.

See pärne looja lähelt, kes
vanad ja hallid olene, siis... on
nõrk kannatused ära ununud
nagu unenägu! (361, 145)

Draamas „Rätsep Õha“ esineb võrdlus
rätsep Õha kõnes.

Nüüd on pressand ka kiilm.
Kiilm nagu vana tiidruu süda.
(121, 145)

Jaani Jalakas „Püve talus“ kasutab oma
kõnes võrdlusi.

Aga see Jaska üllus lõi uusi uonga
südamene! (231, Vt I)

Ilmea rõõdusega iseloomustab oleuorde
perenaie draamas „Kauka jumal“.

Uusi jääme nagu uus vana
kurge, kellest keegi ei hooli! (433, Vt I)

Noor-Märt ütleb tabavalt Noor-Märdi kohta:

Isa südeme pühta koputades
on nagu kivilma kivi vastu pörgata!
(100, Vt I)

Draamas „Laurits“ iseloomustab Luia alustut
tõusust kiiislaenu järgmiselt:

See on nagu lubas roodiprao
vahel, kellest lakti ei saa. (601, Vt I)

Võib märkida, et Kitzberg on oma rahvalike
tegelaste kaudu rikkalikult pöörsunud rahva-
kuu väljendest: vanasõnu, kõnekäände ja
teisi fraanoloogilisi väljendeid, võrdlusi.

VI. Peenem stiil tegelaste
iseloomustaniise vahendina.

Peenemat stiili kasutab Kitzberg
harratud ja poolharratud tegelaste puhul.
Nad välgivad siirastelt ja kasutavad oma
kõnes rõõrsõnu.

Rõõrsõnu leidub näiteks Punga Mardi
koolstatud tütre Maali keeles (draamas „Punga
Marti ja Uba-Kaanel“).

Seal oli terve magnet, mis sind
külge tõmbas - Peeter... (11, vt I)

Ka Luise-Mariüheni peenetses keeles
as juude rõõrsõnad (jutustuses „Õli Henn“).

„Fietz, herr Kaasik, daamed lase-
vad ainult juuksed üles steenida,
kui talli peale lähivad.“ (293, vt II)

„Hennu veljes“ esineb natuke harradust
saanud lastepretri Matside Dorn, kes kasu-
tab üksnuid rõõrsõnu oma kõnes.

„Mis inder famiir tere õlge olete,
kui ennavat suveajal niisugusena piinute...“
(412, vt II)

Draamas "Kosjasõit" taustavad peenemad stiili ajaminearvud Kõgu, Lõone ja Ööpik. Ajaminearv Kõgu kasutab rõõmsõnu kõnes, et näidata oma harsust.

Politiika ja Diplomaatika,
need kaks asja käivad käsikäes, ... (479, 045)
Vaadake, kallis karm, meie kõne
sein, nagu te näete, oleme ju õieti
ka melgid, pseudomelgid, järele-
tehtud melgid, ... (484, 045)

Paistab selma, et Kitzbergi tõelisele hars-
tud tegelased (need on vähe) taustavad
oma kõnes rõõmsõnu vähem kui poolharilla-
sed. Nii esineb draamas "Laurits" ajamine-
arv ja kunstnik Künajon, kelle keeles
leidub vaid üksikuid rõõmsõnu.

Ilma minu tahtmata on koos-
olea tuumetaarsena muutunud ja ma
hahetsen, et selles siinõlana olen. (611, 045)

Künajoni kui intelligendi keerukamad mõtte-
käike väljendavad üksikud keerukama konst-
ruktsiooniga laused. Näit.:

Ma tahaksin härra Luigelt küsida-

- temal on linnu olude kohta asjatundmist, temal on säre, poolehoidjad ja usaldus - kas teme lubab, et meie partei teda omalt poolt linnavoltsaogu liikme ja pärist - linnadevõimuse kandidaadiks üles seada võib. (1995, Vt I)

Tõusek Hiislaan aga kasutab võõrsõnu ajal võimalikult juhuil, et näida harkuna ja olla „iga tolli šentelmann“, nagu ta ise ütleb. Tegelikult on Hiislaan harkmatu ja labane inim, kes, ulles, et olla preer, kasutab oma võnes rohkesti kerket ümõeldud võõrsõnu.

Majad olid nõnda ütelda müümisel jaos prepareeritud ja üles laureeritud, aga täproust vaned mälad uopitud. (1991, Vt I)

Üasi ja enese nomet sede äri teha oleasui pisut - vlmatoruav ja riskant olnud. (1978, Vt I)

Võõrsõnu tarvitavad ka vana jaagu poolharkud lapsed Hernesoh, Urve ja Urve draamas „Nõutud talu“.

Ularharklane Hernesoh, kes nometab end

stud. jur. jatkuvaks ja kätkub upsaalt ning
üleolevalt, karmustab peale võõrkeelsete fraa-
side oma kõnes ka võõrsõnu.

Mis konverentsi siin peetakse? (629, VI)
Enam graatsiat, Birve, enam
graatsiat! (633, VI)
Eluegilehemalt, tüdruk! (634, VI)

Tüdrukud - Urve ja Birve - on otse karmu-
tuuselt kuulsad. Nad mõlemad on saanud
mõnigi määral haridust ja peavad end väga
andekateks. Urve ja Birve on prelad, kes
põlgavad talutööd ja kogu oma aja veeda-
vad lauldes ja tantsides. Oma keemsi met-
levad nad meidugi ise kõrge rõhuga. Urve
ja Birve kätkuvad edevalt ja raiguvad jee-
nelt. Nende kõnes leidub sageli võõrsõnu.
Näiteid Birve keelest.

See on plastika. See on „Lurev
luu“! (634, VI)

Mis häma, te ei ole see, kes te
näitate olevat, te olete igatahes
kompetent ja asjatundja isik... (636, VI)

Minu repertuaar on suur, mida
saavate näha: „Kunstid roosi“,

„Nõlud liilsat“, „Käoortu surma“
või mõnagi muud? (646, vt I)

Igal kunstisaul ongi võtge tähtsam
näha, kuidas tema kunst promitüve
inimese peale mõjub. (646, vt I)

Uue rüütli peenutsel rüütliülemaga,
üllile ta meeldida tahab.

Jaa, jaa, aga - pfui, kuidas me
välja näeme, see on ju lõtsalt
saandaal! (655, vt I)

Üldiselt on peenemat stiili Kitzburgi
tegelaste võnes tarvitatud vähe, sest enamik
tegelasi on lõtsad ja harimatus kiila-
rõõmsed. Haritlast on Kitzburgi tegelaste
hulgas veel vähem kui poolharitlast. Just
poolharitlastele on omane peenutses keel,
rõõrõõnade sagedane tarvitamine, kuna
haritlaste (näst. Künzjoni) meel iseloomus-
tab vaid kirjanik, mõned keerukamad bee-
sed ja üksikud rõõrõõnad.

VII. Vanaeidekuste kool Kitzbergi koolis.

Vanaeidekustel on liia tegelasi Kitzbergi koolis, kes, hoolimata oma epistoodilisusest, on huvitavad ja meeldejäävad kujud. Nende kool väärts eraldi vaalemist.

Vanaeidekusti on Kitzbergi koolis kaht liiki: ühed, kes väärtsid auestest oma väärtsuse ja elutaruuse pärast, ja teised, keda ronneta-taruuse tavallisel pläreläre-teenudus.

Esimese liiki kuulub vanaema draamas „Lobakunt“. Vanaema on kehastunud elutaruus. Lugu ta on jume, mõistab ta enda ümber toimuvad paremini kes nägijad, sest vanaemal on tema jume eluga joonsul usgutud teadmised elust ja inimestest. Vanaema juhindub kõrges vanadest tõekspidamistest, temas kehastuvad Tammara orjarahton põlvest põlve kanduvad traditsioonid. Vanaema nägib üldiselt vähe, kuid tema ütlusel on mõttesügavus ja elutargad. Vanaema elutaruust väljendavatel rohudel aforismid ja sententsid tema kõnes.

Mõtlema niisama, et... Alas on
aspe kais, mõllest meel-mõllest jagu
ei saa. (328, Vti)

Kõrs oleme loodud kannatama,
iis nõnda, terve nõnda. (360, vt 5)

Noor veri on uerje armastama ja
uerje - unustama! (360, vt 5)

Aga - aeg paneb rga haava peele
rohtu! (360, vt 5)

Kõrs kordub siin maa peal-
mdagi ei muutu. (368, vt 5)

Kokkuvõtte kolonide andmises on Kitzberg vanaema keelde põlunud uuesinest dialektisme, üldiselt aga räägib vanaema vijakult.

Aga metsa joones sa, latseke,
ja oled seal päevad ja ööd. (363, vt 5)

Omapärase tüüpside galerii moodustavad plärelire-leenud. Need on „vika elavad serkurgid“, nagu nimetab need Kitzberg. Et anda edasi keelepruugide-vanaestide olenule koomilisust, laseb Kitzberg neid enamasti murdekeelt rääkida. See aga ei tee vanaesidele ühesugusust, sest vijakult on lisanud rga vanaeside keelele ka arnult temale omase sõna tarvitamise või mäne muu eraldava joone.

Musterkeelt väljapoonistatud on lisarain.

Probu - Kadri uugu draamas „Punga Mart ja
 Uku - Kaarel“. Kadri räägib küll kirjandust,
 kuid temale annab noomloose rohu de-
 monstratsiooni tarvitamine keeles. Samuti on
 Kadri oma väljenduse üli-uugu, üli-
 -uugu ja sehusama sagedase tarvitamine.
 Demonstratiivne tarvitab Kadri siis, kui ta
 räägib üha tähtsamate asjudega - jõu-
 peremehe Punga Marti või peavõitumehe.
 Selles väljendub Kadri loojate iseloom.
 Oma vaimu ja sellest lojutud alandatud
 seisundis tõttu on Kadri harjunud ütlema
 midagi tähtsate asjudele.

Tere, peremehe, oh su jumaliku
 küll, üli-uugu peremehe, tere,
 terevest kah. (14, vt 5)

Heva lesenaine pojane, sehusama
 tuge muu asi, nüüd tuleb sama
 ja tapab lapse ära! (58, vt 5)

Õige jah, üli-uugu peavõitu-
mehe, õige jah! (59, vt 5)

Draamas „Püve talus“ esineb kaks üli-
 peasjat - vanasõbra Mart ja Kadri, kes loobi-
 turgude ja kantsana lha eest on valmis
 üaskõrre keda laemama teiste üliasjameste

ees. Mõlemad räägid murdekeelt. Maret erineb Kadrist oma ligede iseloomu poolest. Tema keeles esineb rohkem sajatuses kees demonstratiiv. Marekile on oma sõna jõhk tarvitamine ja sõnakordused, mis tugevdavad väljendatud mõtet.

Äi jõõ, äi jõõ, ole ma küll
koman inimesi näenu ja ollu ja
palju asju ratta seeni, ei ole
ma wantsid inimesi veel nänu!

(265, 04i)

Ei putu mäs ämp, ei raiska
mäs oma suud, lass istu, lass
hällõte, ei tule mäs ämp neusest...

[sõnakordused] (266, 04i)

Kadri on mahedam ja lõpitsevam kui Maret. Kadri kõnes leedul rohkem demonstratiiv. Tema naeruräeristamine laub Kotzby tal demonstratiiv öelda mitte ainult isikule, kellele Kadri parajasti räägib, vaid ka oma põrsa kohta.

Äi jumale, illi-uuku latse,
põrsane ihi moul kah! (297, 04i)

Jumal õnnistagu tede käened
ja jalgajäpseud ja ... (297, 04i)

Pläreläre-leenu esineb ka draamas „Lõbelust“. See on vana rasne, kes püüab jaaniõhtul külarahvale tõendada, et lõbuhundisena ei ole ebauus. Vanaert räägib küll kirjameelt, kuid et edasi anda vanaesthedele omast lõbisevuse- kinge ja kiivõnnet, lasab Kitzberg tal väike lühikeste ja hüplevate lausudega.

Kust ta's ebauus on? Va Räägu Roon Pärakuulas, kütt aga jalga ei viits lügetada, põlluharjused sööti jäänud, nälg igal pool olmas, vähe, loomad ära lõppenud, kevadel ei jõua jalga alla võtta, kantakse teisi inimeste vahel laudest välje, aga - pere-meis? (346, vt II)

Kulepääsjaie-vanaesthedega on Kitzberg realistlikult edasi andnud selle maailmale riigi iseloomulikke elemente. Nende uoomis- loomuse väljendamisena on Kitzberg kasutanud eramaitse murdekeelt, aga ^{ka} rüüpärsed sõnu ja kiivõnnet omased väljajätkelised laused.

VIII. Rahva kui tegelase keel
Kõzbergi tiostes.

Rahval on külbaltai suur osa Kõzbergi tiostes. Rahvas ennab tegelasele juuba Kõzbergi ajaloolisest jutustusest „Masmu“, milles on kirjeldatud rahva koosolekut Hinnemil.

Ulatuslikum osa on antud rahvale draamades „Piire talus“, „Libahunt“, „Lauke jumal“ ja „Sonne keele ja kottu“. Rahva kõne on edasi antud küll kirjakeeles, kuid rahvapäraste sõitlamineas alles on veel hulgaliselt põrmunud vulgarisme ja pööratistest väljendest, rahvalike väljendest ja inimese dialektisme. Draamades „Libahunt“ ja „Sonne keele ja kottu“ on rahva tulu pandud neljale romaale rahvalaule ja lottused arhailise mõljo loomineas.

Draamas „Piire talus“ esendavad rahvast külapõrked Juhani, Jüri, Jasse jt. Rahva kõnekeele omapärane annend siin edasi vulgarismid ja pööratistest väljendest, mis esendavad külapõrste keeles.

Hätkas Jüri keel.

Eda siis murene keelestade, ja nende moonakate ja reitnraunde

näruale me ühe rabi anname. (256, 045)

õga's nemad saadavad poleas küll
üas teha saanud midagi, aga seal ali
vakauste küla järeleste võtut ee... (257, 045)

Meesteksand massistseend esinevad draamas
"Lõbaleht". Te vastuses on jaanistule ümber koo
kogu küla rahvas; seal on haueendjad, Lõdru-
und, porss, kajaalapsed, õpp, vanemad onimeed,
vana naine, keskeelne mees jt. Nende küle
rahvapäraste väljendamisus on kasutatud:

1) vulgariisme ja pejorative:

Kui nimal putu ja lori see on! [õpp] (347, 045)

2) rahvalike väljendused:

Tõva kus mett! [porss] (345, 045)

õga seitsu meudu tõuse, kus tule
ei ole! [vana naine] (346, 045)

Margus ei hooli maast õga laevast!
[õ porss] (351, 045)

Arhade kolonide annavad rahvalauleid,
mida laulevad need rongmärgus (Nuumäng
ja 2), ja lottud, mida lausutakse rahva
hulgest. Nõrkeas võtut küle rahva hulgest
vana naine Tiiva jalge ette ja lausub:

Tusi, säh, olmpaia!
Kui sa meie kaja tuleid,
pane see alme ette -
Tusi, säh, olmpaia! (353, 045)

- 85 -

Draames. Kanne jumal' esineid talguleid ja
förmehed, selle kelle rahvapärasele annuseid
edas vulgareid ja prefektioosid väljendend nong
rõõdused nende kõnes.

Pangetäie nelt vales uusraam
keela! [põrs, talguleid] (397, 042)
O! sa raabe! See uisub ju uui
härhöövel - laastud aja taane! (422, 042)
[vanaldane töömees]
See uurat on ju uui pörjutuli!
[terne töömees] (432, 042)

Draames. Lanne uunne ja kortu' esineb
rohkest massistseene, regu. talguleid
tulea, uerdude sirbivakamne, viljapõrja
kinkimne mõrsaprouale, leomehed pühakemus
lõuneraheajal jt. Rahva kelle edasandmis-
seas on kasutatud: 1) vulgariisme ja prefektioo-
soid väljendend, näit.:

No sone raa see kõrgel
targem! Kuredi poolakas! [terne
Tuli-jüri]
(529, 042)
Sellepärast, et sa narr oled!
[Tuli-jüri] (538, 042)
Sine raja! Kellele sa ütled
uuisugused sone! [Tuli-jüri] (541, 042)

2) rahvalikud väljendend, näit.

Vana mees, aga vana aeg! Siin on vana
meie vaim! [Tõmme Aasta-Mets] (529, 042)

Lõuale koloriidi annavad üsna and diallektid
tõmmete keeles.

Laastre pevi lohune! [Tõmme]
1541, 041

Arhailise koloriidi saamisest on mees-
stseenduse põlvkond rohkesti rahvalaule.
Rahvalaule laulavad naised, tüdrukud, naised
ja mehed, tülid töölt. Purjus tõmmetel
sejatakse mõrsad:

Kure pandud kubjasse;
Vares valla piisknusse... [Tuli-jini]
Ajis valla raudesse,
Tõporri terbasse... [Aasta-Mets]
jne. (529, 041)

Rahvalaule laulavad ka mehed ja vana
laulu made siirvõrkamisse juures.

Rahva uus tegeles keelt on Kitzberg
edas andnud oskusest valitud. Kõnnate
ja rahvapäraste keelest väljendusest
laulu.

Kokuvõte.

Võib öelda, et Kitzberg tunneb põhjalikult ja annab hästi edasi keelelisi nähtusi, mida ta oma teoses on tegelaste ielloomustamises kasutanud. Kitzberg on suur dialoogimeister, iga tema tegelase räägib oma isikupärast keelt. Hiljoo ja karanturke loomises on Kitzberg kasutanud meisterlikult kelle morfoloogilisi, foneetilisid, süntaktilisi ja leksikalsesid erijooneid.

Morfoloogial alal paistavad silma muudatused ja vöörkeelte mõjudest tingitud erijooned.

Kitzbergi tegelaste keeles esneb mulgi, saarte ja läänemurde mõjusid.

Mulgi murde erijoontest noomeni alal on kasutatud lõputa mitmuse kometavad, näht.: sökelpiisasi, mattikandja, sausa, joisi, ritsime. Partstünn järgneb l, n, r-ile t-lõpp: tuhant, ruubelt, pasunt.

Illatiiv me-lõpu asemel esneb s-lõpp: kohus, kaevus. Inessiiv lõpp on n: kodun, karjan.

Translatiiv lõpp ks on muutunud s-ks: jaos, vigatus.

Verbalestest erijoontest võiks märkida, et

da-infinitiv on lõputa dama-, seema-tüüpi sõnades, näht.: asa, massa.

nud-kus sõna on nu- ja n-kujuine: peetnud, ütelnud, tahtnud, laulanud.

use-oleviku lõputa esineb -s: liivis, tapetis. Imperfekt on enamasti i-line: sõidis, tahis, näis. Kuud ainsuse 3. pöördes võib imperfektis i olla ka kadunud, näit.: tohtis.

Kaudne kõneviis väljendatakse ret-lõpuga: olevret.

Õstusverb pöördub: ei ole, es ole.

Laatenurde noomenaalestest erijoontest on tähtsamad järgmised: ainsuse osastavas on aasta-, raamat-tüüpi sõnades t-lõpp muutunud d-ks: koprad(ks);

illatiivis puudub geminatsioon käsi-tüüpi sõnades: käde.

Verbi alalt võib märkida, et da-infinitiv sõnadest tegema, nägema on teha, näha.

nud-kus sõna on nd-lõpuine: trünnud, leisand, ajand, edund, saand.

Pöördelõpus sageli puuduvad: (ma) ette, ütles.

Käänemurdelistest joontest on tähtsamad a-lõpuine mitmuse osastav (näit.: puuderalla) ja nd-kujuine nud-kus sõna (näit.: tõnnud).

Võrrele mõnedest longitud erijooni morfoloogia alal võib märkida kadavasauste keeles ja muulaste eesti keeles.

Kadavasauste keelele on iseloomuliku eesti keele käändelõppude lisamine sausausseltele sõnatüvedele, näit.:

nominatüvi: besatzid, Nachtigallid, Müerid;

genetüvi: Freundini;

nessiivi: Verens;

konstatüvi: schlepega, Besuchiga.

Tanuks on kadavasauste keelele iseloomuliku eesti keele pöördelõppude lisamine sausausseltele sõnatüvedele, näit.:

oleviku 3. pöördes: gefallt, becht, rauchi-
vad;

oleviku 2. pöördes: vernischeft.

Ka tegusõna käändeliste vormide tunnuste liitmisel sausausseltele sõnatüvedele leidub näited:

ma-tegevusnimes: besuchma, wählma;

da-tegevusnimes: erhoolda, steuida,
behaupthda.

Sauste eesti keeles paistab selva morfoloogilist erijoonet 3. pöörde tarvitamine 1. ja 2. pöörde asemel: (mina) on, (ma) toob, (kei) elab, mineb, tahab.

1. pöörde asemel on tarvitatud ka ma-tegevusnime, näit.: (mina) üksma.

Foneetseadestest erjoontest tegeletak keeles
rõõb määrada murdelisi ja vöõruelte mõjust
tingitud erjoons.

Nuulzimurdelistest erjoontest paistab olma-
ht muutumine tt-ks: uottel; samuti ks, ps
muutumine ts-ks (uus järgnes i): laits.

Palatalisatsioonist on tingitud i tekkimine
konsonandi ette: laits, näin.

Astmevahelduse puhul ei ole vokaalid madal-
dunud: (ks) pa(ks).

Nuulzimurde tüüpiliseks jooneks on ka järg-
sõpside a, ä muutmise e-ks või redutsee-
rimine (alates 3. silbist), näit.: esende,
otsege, ütsinte, kojemed, magame, saave,
täempe, olevet, pillitsem, nuusletsem.

Esineb vokaalharmooniat: temi, uila, uüllät.
Ka vokaalide kao kohta leidub näited: raasi,
pername.

Laarimurde tüüpilise jooneks esineb
konsonantühendi pimedumise tõna algul:
rööst, raastöö.

x on redunud labiaalvokaali naabruks: sui,
päe, tali, tariit.

Tegjanimus esineb bi: sööbrja.

Pruud vokaalid on diftongistunud: moa, jaen,
soar. Esineb ka vokaalide vaevas pime-
dumisest: ledand.

Ahesõnad nul, sul, meie (gen.) esinevad uupul
mool, sool, mette.

Lähenemurdelise joonena esineb liht-
suse i silbi vokaali muutumist praes: kaepsa-
(ussil). akju asemel esineb aehu, hi asemel he.
(võlja) kuhela, jole asemel jöle.

Fonetiliselt eripoo on võrd veel määrada
kadekassaste keelest ja muulaste eesti keelest.

Kadekassaste keeles esineb puuduliku keele-
oskuse tõttu järgmisi fonetiliselt moonutusi:
mahuen pro macheu, steaude pro stechen,
machest pro machst, nu pro uur, ohomeister
pro Hofmeister, seheer pro schön.

Saustaste eesti keeles paistab võrd @ järpe-
kindel kavitamine õ asemel, kuna saasa
keeles õ puudub: uoud, morstma, votma.

Läti keele mõjul ütleb Beersay pu'a
pro puha, pä'a pro pähe. Samuti kasutab
ta ü asemel u-d, kuna läti keeles ü puu-
duknäit tudra, uud. Läti keele mõjul ütleb
Beersay ka vaja asemel vajag (vrd. läti vajak)

Lüütaasi alal võrd samuti määrada
murdelisi ja võrkeelte mõjust longitud eri-
jooni.

Mulgimurdelise eripoo esineb omadus-

sõnalise tähendi mitteühildumist oma põhisõnaga, näst.: vööra misest.

Laatemurde erjoonena esineb eritava lause lõpus sõna mette:

Näh, nende, kuit sa ise'p teavad
mette? [Laaremaa Priide] (252, 146)

Lauslase eesti keeles esineb täisobjekti kasutamist osaobjekti asemel, näst.:

"...kui teie tahab see asi ette võtta..."
[Saare advokaat] (398, 149)

Leuskaelsest erjoontest paratub vblm dialektismide korraline kasutamine tegelaste keeles. Näited meelg. murde sõnadest: laits, sõsar, tare, udsi, ura, rööm, küam, arsak, jõobra, puhmas, rama, saelama, heidetama, jõobtama.

Laatemurde sõnadest esineb Laaremaa Priide keeles sõna rend.

Ersti ulatusrault on tegelaste keeles kasutatud vulgarisme ja peforatiivseid väljendeid, mis on seloomulikul rahva kõnekeelel.

Näited vulgarismidest ja peforatiivsetest väljenditest: liia, läbi lotima, ussime, kurel pmarzu, kerspatt, pardajaja, säelpüas, karmantrik, kolu, rävakes, kõrend, naru, lõugu laotam,

193
nõduvassus, tulone seen, suud pidama,
end koristama, inimestüha, lüha, aga,
kontuus, jõobra.

Arhailse koloriidi saamiseks on tegelaste
kõneste põlmutud rahvalaule ja arhaisme.

Näited arhaismideist: pruusma, Toone, Taara,
soend, kõlgas, vauraaamat, võlter, opman, uolbit,
nõõiraamat, mamsel, korralne, volak, varm,
jägermeister, needinatsed.

Ulatuskult on tegelaste keeles kasutatud
rahvalaule väljendeid: vanasõnu, võrdlusi,
kõnekäände ja teisi fraseoloogilisi väljendeid.

Võõrkeelset fraasidest esineb tegelaste
keeles fraase saksa, vene, läti, ladina ja
prantsuse keelest.

Võõrsõnu esineb Kitzbergi tegelaste keeles
vähe, harilike ja poolharilike keeles.

Võib märkida, et Kitzberg on oma
tegelaste iseloomustamises kasutanud ula-
tuskult võtmeid, rünnakuid ja väljendus-
rikkaid keelelisi vahendeid, tänu millele
on ta andnud rea kunstilist õnnestumist
ja realistlikku kujust.

Kaamtatud kirjandus.

Alto, V., August Kitzbergi elu ja
kirjandusliku tegevus,
Keel ja Kirjandus nr. 15,
Tartu 1935

Павлова - Пегова, М. С., Современный
русский язык, Москва 1958

Kitzberg, A., Valtud lehed I (näiden-
dod), Tallinn 1955

Kitzberg, A., Valtud lehed II (jutustused),
Tallinn 1956

Linde, B., August Kitzberg. Arvustus-
elu - eluloolne essee, Tallinn 1926

hundred.

Vt. I . Valued bond I.

Vt. II . Valued bond II.

Siinord.

Siisepuhatus	3
I. Dialentismid tegelaskiisloomus- tanuise vahendona	7
II. Vöörkuulte mögud tegelaski uules	23
III. Vulgarismid ja peforetivised väljendid tegelaskiisloomus- tanuise vahendona	45
IV. Arhaismid tegelaski uules	53
V. Rahvalaud väljendid tegelaski uules.	60
VI. Peenem stiil tegelaski isloomustanuise vahendona	73
VII. Vanaeideuulle uul Kitzbergi teostes	78
VIII. Rahva kui tegelaski uul Kitzbergi teostes	83
Konkuröte	87
Kasutatud kirjandus	94
Lühendid	95